

**GÖDÖLLŐ
ENYEDI GYÖRGY REGIONÁLIS TUDOMÁNYOK DOKTORI ISKOLA**

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

**FIATAL (AGRÁR) GAZDÁK HELYZETÉNEK VIZSGÁLATA A
HOMOKHÁTSÁGON**

Kőszegi Irén Rita

GÖDÖLLŐ
2018.

A doktori iskola

megnevezése: Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola

tudományága: Regionális Tudományok

vezetője: **Dr. Hajdú Zoltán**
egyetemi tanár, DSc
Szent István Egyetem
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet

Témavezető: **Dr. Takácsné Prof. Dr. György Katalin**
egyetemi tanár, CSc
Óbudai Egyetem
Keleti Károly Gazdasági Kar
Szervezési és Vezetési Intézet

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

TARTALOMJEGYZÉK

1. A TÉMA AKTUALITÁSA, KITŰZÖTT CÉLOK.....	1
2. ANYAG ÉS MÓDSZER.....	3
2.1. A Homokhátság bemutatása, sajátosságai.....	3
2.2. Módszer.....	4
3. EREDMÉNYEK.....	8
3.1. A gazdaságra, növényállományra, állatállományra vonatkozó kérdések	8
3.2. Pályázatok, támogatások elérésével, igénybevételével kapcsolatos kérdések	10
értékelése	
3.3. Környezetvédelemhez, fenntarthatósághoz kapcsolódó kérdések kiértékelése	11
3.4. Mélyinterjú jelleggel feltett kérdések válaszainak összegzése, értékelése	16
3.5. Faktor- és klaszter analízis	20
3.6. A kutatás hipotéziseinek ellenőrzése	22
3.7. Új és újszerű tudományos eredmények	23
4. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK.....	25
5. IRODALOMJEGYZÉK.....	29
6. A KUTATÁSI TÉMÁHOZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE	30

1. A TÉMA AKTUALITÁSA, KITŰZÖTT CÉLOK

A mezőgazdaság iránti érdeklődésem tudományos irányvonala - kiemelten a generációváltás problémája - az egyetemi éveim alatt bontakozott ki. Jómagam fiatal gazda is vagyok, ezért fontosnak tartom hazánk mezőgazdaságának jövőjét, így figyelmem egyre inkább a fiatal generáció irányába fordult kiemelt szegmensként kezelve a Duna-Tisza közti Homokhátság gazdáit.

Európa demográfiai helyzetére jellemző a korösszetétel erőteljes megváltozása. A népesség egyre idősebbé válik, elsősorban a tartósan alacsony termékenység és a növekvő várható élettartam következtében. Magyarországon is a demográfiai viszonyok kritikussá válását elsősorban nem a népesség fogyása, hanem a népesség folyamatos öregedése okozza.

Az előregedő népesség részben maga után vonja a gazdatársadalom előregedését is, ami Európa szerte, így Magyarországon is komoly probléma. Az Európai Unióban (továbbiakban: EU) a mezőgazdasági termelők egyharmada 65 év feletti és több mint 50 százalékuk átlépte az 55 éves életkort. A probléma súlyosságát jelzi, hogy míg Magyarországon a 2000-es években felmért adatok szerint a 35 évnél fiatalabb mezőgazdasági dolgozók arányát még 20% körülire becsülték, az általuk hasznosított mezőgazdasági terület pedig 12%-ot tett ki. Az évezred küszöbén egy 35 év alatti gazdálkodóra, három olyan gazda jutott, aki betöltötte a 65. életévét. 2010-ben ez a szám már négy főre, míg 2013-ban már közel ötre növekedett. Ezzel szemben a 35 év alatti gazdálkodók aránya csupán alig 6 százalék, ami azt is mutatja, hogy sajnos nem zajlik megfelelő ütemben a generációváltás, öregszik a gazdatársadalom.

Kutatásomban azért fordítok kiemelt figyelmet a Duna-Tisza közti Homokhátság fiatal gazdáira, mert feltételezem, hogy olyan sajátos, speciális problémákkal kell megküzdeniük, melyek hangsúlyosan erre a tájkörzetre jellemzőek. A szárazodás jelensége, a vizsgált terület sajátossága úgy, hogy ez a probléma már évtizedekkel ezelőtt, az 1960-as években megjelent és azóta hatása egyre érzékelhetőbbé vált.

Kutatásom céljait, kutatási kérdéseimet, hipotéziseimet és a hipotézisek elkészítéséhez használt vizsgálati módszereket az 1. táblázatban foglaltam össze.

1. táblázat: A dolgozat céljainak, hipotéziseinek, a kérdőív és az interjúk kérdéseinek és az alkalmazott módszereknek, valamint a választott statisztikai módszereknek az összevetése

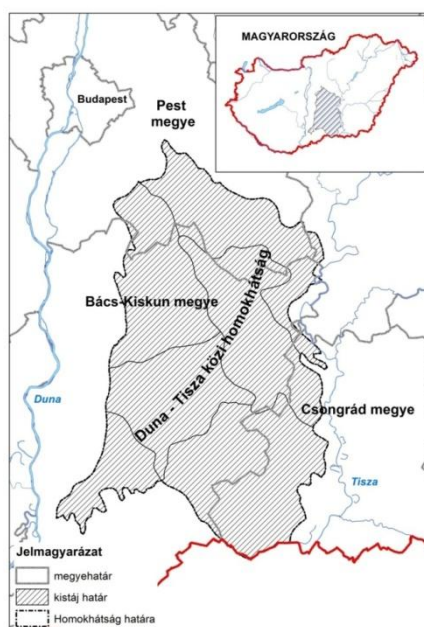
A kutatás céljai	A kutatás hipotézisei	A hipotézis vizsgálatához kapcsolódó leíró kutatásban használt kérdőíves kérdések	A hipotézisek elkészítéséhez használt vizsgálati módszerek
<p>C1: A vizsgálatba vonandó térség, a Homokhátság mezőgazdasági termeléssel foglalkozó fiatal gazdáinak felmérése, annak meghatározása, hogy mennyiben és milyen szerepet játszanak a térség fenntartható fejlődésében.</p>	<p>(H1) A Homokhátság fiatal gazdái számára nem elsősorban a gazdaság méretbeli adottságai határozzák meg a környezeti és gazdasági fenntarthatóságot.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Hogyan ítélik meg a fiatal gazdák gazdaságuk saját gazdaságuk megfelelését a fenntarthatóságnak környezeti-, illetve gazdasági fenntarthatóság (fejlődés) szempontjából? 	<p>Keresztábra elemzés Interjú Faktor- és klaszteranalízis</p>
<p>C2: Annak meghatározása, hogy az egyéni döntési szinteket mi jellemzi (kezdeti indíttatás, termőföld ellátottság, földhasználat, gazdálkodási stratégiák, eszközellátottság, öröklés, együttműködés, további jövőkép).</p>	<p>(H2) Annak bebizonyítása, hogy a térség fiatal gazdáit vizsgálva, nem hiányzik a generációk által örökölt tudás. (H3) A jövőbeni szempontokat, célokat, a gazdálkodás és a gazdaság jövőjét nagymértékben meghatározza az, hogy a válaszadó fiatal gazda miért kezdett el mezőgazdasági tevékenységgel foglalkozni. Azok a gazdák, akik csak a fiatal gazda pályázat miatt kezdtek gazdasági tevékenységbe véleményem szerint évek múlva felhagynak a gazdasági tevékenységgel.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Milyen indíttatásból és milyen ágazattal kezdett el foglalkozni a fiatal mezőgazdasági termelő, valamint annak vizsgálata, hogy a kezdeti indíttatás hogyan befolyásolja, befolyásolja-e a jövőbeni, gazdálkodásra vonatkozó terveit? 	<p>Keresztábra elemzés Interjú</p>
<p>C3: Az előzőekből kiindulva a fiatal mezőgazdasági termelők által vezetett mezőgazdasági üzemek szerepének meghatározása a vizsgálat tárgyát képező terület társadalmi és gazdasági fejlettségének alakulásában.</p>	<p>(H4) Azok a gazdák, akik csak pár éve és nem szülői, családi indíttatásból kezdtek el mezőgazdasággal foglalkozni, azok nagyobb együttműködési hajlandóságot mutatnak, mint azok, akik esetében nem hiányzik a generációk által örökölt tudás. (H5) A fiatal gazdák földhöz jutási lehetőségét jelentősen befolyásolja, korlátozza a földtörvény módosítása (2013. évi CXXII. törvény a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról). A földmoratórium lejártá követően a termőföld árak megemelkedtek, mely a nagy tőkével rendelkező gazdák számára kedvez, nehezítve ezzel a fiatal mezőgazdasági termelők földvásárlási lehetőségét. Ennek alapján a fiatal gazdák földhöz jutási lehetőségei korlátozottabbá váltak.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Mely vélt vagy valós tényezők befolyásolják, korlátozzák a jövőbeni termőföldvásárlás lehetőségét? Hogyan alakul az együttműködési szándék a gazdák között és milyen okok húzódnak az egyes válaszok mögött? Milyen ismertséggel, tapasztalatokkal, benyomásokkal rendelkeznek a különböző pályázatokról – fiatal gazda pályázat, tanyafejlesztési pályázat – a fiatal gazdák? A fiatal gazda által vitt gazdaság hozzá tud-e járulni ahhoz, hogy a közvetlen családnak vagy a környékben élőknek munkát adjon, ezáltal segít-e helyben tartani a vidéki lakosságot, csökkentheti-e a település elöregedésének mértékét? Milyen okok húzódnak a mögött, hogy egyre kevésbé népszerű a fiatalok számára a mezőgazdaság, valamint az idősebb gazdák miért nem tudják vagy miért nem akarják átadni a gazdaságot a fiatalabb gazdanemzedéknek? 	

Forrás: saját szerkesztés, 2017.

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

2.1. A Homokhátság bemutatása, sajátosságai

A Homokhátság kiterjedése megközelítőleg 10000 km²-t tesz ki, mely 117 települést foglal magában. (Korábbi kutatásokban (CSATÁRI, 2004., FARKAS, 2006.) 104 települést soroltak a Homokhátsághoz, de a legújabb felmérések a 117 települést tartják elfogadottnak.) Nagyobb része a Duna-Tisza közti síkvidék kistájain terül el, de velük nem teljesen azonos. A Duna-Tisza köze vagy a Kiskunság részeként is emlegetik, azonban Magyarország természeti tájainak rendszertani felosztásában nem szerepel, így a vizsgált térség nem illeszthető egyik klasszikus tájbeosztási kategóriába. A térség közigazgatásilag sem egyértelműen lehatárolható. Legnagyobb része Bács-Kiskun megyében található, azonban jelentős részei átnyúlnak Pest és Csongrád megyékbe is (1. ábra). CSATÁRI (2006) a Homokhátság területén a Duna-Tisza között kialakuló talajvízszint-süllyedés kedvezőtlen hatásainak mérséklését célzó kormányzati programok ún. beavatkozási területeit érti.

1. ábra: A Homokhátság területi elhelyezkedése, kiterjedése

Forrás: KOVÁCS ET AL. (2017)

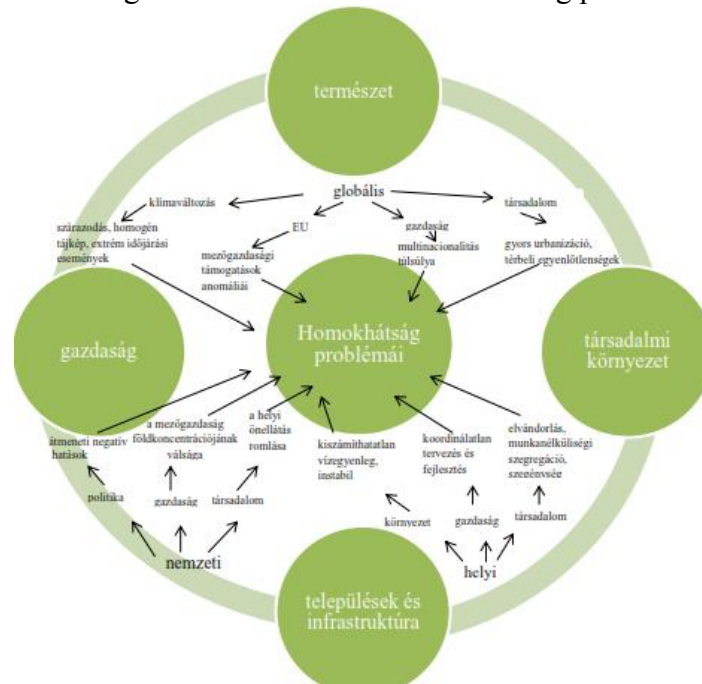
A szárazodás jelensége a Duna-Tisza között

Az Alföldre, azon belül is a Duna-Tisza közére jellemző szárazodási folyamat az 1980-as évek második felében erősödött fel a csapadékhiány és az egyes antropogén tényezők hatására. A talajvízszint csökkenése a mezőgazdaságban gazdálkodási nehézségeket eredményezett és változásokat okozott a terület élővilágában is (RAKONCZAI – KOVÁCS, 2006). Elsősorban a növényvilágot, a gazdasági ágazatok közül a mező- és erdőgazdaságot sújtja, de minden élőlényre kedvezőtlen hatással van, így jelentős gazdasági, szociális és környezeti károkat okoz (VERMES, 2006).

A vízellátás kiszámíthatatlansága és az ebből levezethető kedvezőtlen folyamatok súlyos környezeti és társadalmi problémákat okozhatnak. A vizsgált területen megfigyelhető a biodiverzitás csökkenése, a táji homogenizáció, fokozódik a periferizálódás, megjelenik a

kirekesztettség és az elvándorlás problémája is. A vízhiány jelensége összefügg a fenntartható gazdálkodással, a vidékfejlesztéssel, a településtervezési feladatokkal, a társadalmi és szociális kihívásokkal is (KOVÁCS et. al, 2017).

Magyarország Kárpát-medencén belüli elhelyezkedése számos tényezőre kihatással van, akár táji-, éghajlati, gazdálkodási vagy társadalmi szempontokat veszünk figyelembe. Csatári a térség környezeti, gazdasági és társadalmi kihívásait összefoglalva felhívja arra a figyelmet, hogy rendszerszemléletű megközelítéssel kell értékelni a térség problémáit (2. ábra).

2. ábra: A Homokhátság problémáinak fő tényezői

Forrás: CSATÁRI (2009) cikke alapján KOVÁCS et al. (2017)., saját fordítás

2.2 Módszer

A módszerek tekintetében kutatásomban kvalitatív és kvantitatív módszereket alkalmaztam az eltérő kérdéseknek megfelelően (1. táblázat). A kvalitatív kutatás (minőségi) megkérdezésének formája a mélyinterjú jelleggel feltett kérdések voltak, melyeket nem lehet számszerűsíteni, ez alapján nem lehet általános következtetéseket levonni. A kvantitatív (mennyiségi) kutatás eredményei számszerűsíthetőek, általánosíthatóak a vizsgált alapsokaságra és az adatok statisztikai módszerekkel elemezhetőek. A kvalitatív és kvantitatív kutatást egymás mellett és nem egymás helyett érdemes elvégezni (SAJTOS – MITEV, 2007).

Az empirikus elemzésem eredményei elsősorban kérdőíves megkérdezés, másrészt személyes interjúk alapján készültek. A kérdőív kérdései után tettem fel az érintett témához aktuálisan kapcsolódó mélyinterjú jellegű kérdéseket.

Vizsgálatom kiindulópontja volt, hogy 40 évesnél nem idősebb, Homokhátságon gazdálkodó gazdákat vonjak be a felmérésbe. A korcsoport kijelölését a KSH és AGRYA közös kutatásának az alapja adta, mivel az AGRYA egyesületben - a nemzetközi gyakorlattól eltérően – a 40 év alattiakat tekintik fiatal gazdálkodóknak.

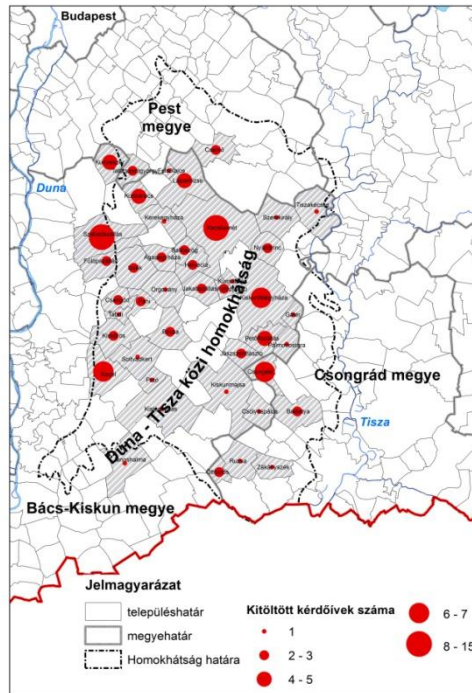
Fontos volt számomra, hogy olyanok is belekerüljenek a mintába, akik fiatal gazda pályázat keretében valósítják/valósították meg gazdaságukat, akik adott esetben minden háttér nélkül kezdtek mezőgazdasági tevékenységgel foglalkozni. A célcsoport kiválasztásánál hangsúlyos volt, hogy szántóföldi növénytermesztéssel, kertészeti növénytermesztéssel és

állattenyésztéssel foglalkozó gazdák is szerepeljenek a megkérdezettek között, hiszen a vizsgált területre a mai napig jellemző az extenzív állattartás (bár jelentősége folyamatosan csökken) és a kertészeti kultúrák. A kiválasztásnál nem volt szempont a gazdaság mérete szerinti lehatárolás, de a gazdaságnak a környezetileg érzékeny Homokhátság területén kellett elhelyezkednie. Mintavételi keret nem állt rendelkezésemre. (A kutatás kezdetén a fiatal gazdák szervezetéhez, az AGRYA-hoz fordultam segítségért. Ők a közösségi portáljukra feltették a kérdőívet, azonban ezzel a megkereséssel kevés számú választ kaptam, illetve azok egy része is hiányosan került kitöltésre. Több olyan gazda megválaszolta a kérdőívet, aki nem a Homokhátságon gazdálkodik. Úgy ítélem meg, hogy a fentebb jelzett okok miatt a kérdőívezés ezen formája nem szolgálja eredeti célkitűzésemet - a Homokhátságon fiatal gazdáinak helyzetfelmérését - így a minta elérésére más utat választottam.) A rendelkezésre álló, legfrissebb, személyes utánajárás után kapott adatokból kiderült, hogy a 2010-es Általános Mezőgazdasági Összeírás adatai szerint a Homokhátság 117 településén összesen 72039 fő gazdálkodik, melyből a 35 év alatti gazdák száma 5641 fő volt. A Homokhátság településeinek lélekszáma a KSH Helyiségnévtár adatai alapján 2017-ben 624274 fő volt. Az adatok a Homokhátságra vonatkozóan nem álltak nyilvánosan rendelkezésemre, ezért ezt a településekre lebontva, személyes kérés útján kaptam meg a KSH-tól. A fentiek alapján a felmérés nem minősül reprezentatívnak, a megállapításokat ezzel a fenntartással kell kezelni. Ugyanakkor alkalmas az adott térségre jellemző gazdasági, társadalmi folyamatok jelzésére, amelyek a mezőgazdasági termeléssel foglalkozó fiatal gazdákra vonatkoznak.

Mintámat az egyéni gazdaságként működő gazdálkodók adták. A Homokhátságon gazdálkodó 40 év alatti gazdákat személyesen kerestem fel, így összesen 124 fiatal gazdához jutottam el (3. ábra). A megkérdezettek kiválasztása a hólabdamódszerrel történt. Ezt az eljárást elsősorban feltáró célokra szokás alkalmazni (BABBIE, 2008. p. 207.), ahol a mintavételi hiba is magasabb. A kutatás kezdeti szakaszában falugazdászok segítségét kértem a gazdák kiválasztásához. Nehézséget okozott számomra, hogy az elutasítások miatt voltak olyan települések, ahová nem jutottam el, így onnan további címeket, elérhetőségeket sem kaphattam.

A kérdőívek lekérdezése, illetve interjúk készítése 2016. októberétől 2017. márciusáig történt. A lekérdezés időpontját tudatosan választottam meg, mert ekkor a gazdák rendelkezésre álló szabadideje több volt, a fontosabb munkák idején vélhetően még alacsonyabb lett volna a válaszadási hajlandóság. A kérdőív elején fontos volt számomra kiszűrni, hogy a megkérdezett 40 év alatti és a Homokhátság területén gazdálkodik-e, ezért a demográfiai illetve személyes kérdéseket a kérdőívem elején tettem fel.

3. ábra: A mintavételezés településenkénti lehatárolása

Forrás: saját szerkesztés, 2017.

Az egyszerű statisztikai módszerek közül az átlagot, a szórást és a megoszlást alkalmaztam. Az adatok kiértékelését SPSS programcsomaggal végeztem. A keresztábra elemzés segítségével a következő kapcsolatokat vizsgáltam (2. táblázat).

2. táblázat: A keresztábra elemzés kérdései

1.	a gépkörök ismertsége a felmérésben részt vett fiatal gazdák tekintetében	együtműködési hajlandóság a közös gépvásárlásra (erő-, betakarító- és munkagép) vonatkozóan
2.	gépek kölcsönadási hajlandósága	együtműködés közös gépvásárlásra (erő-, betakarító- és munkagép) vonatkozóan
3.		saját tulajdonú földterület nagysága
4.	a fiatal gazdák induló támogatása című pályázat pályázatíró személye	a pályázatot beadók iskolai végzettsége
5.	a gazdák mezőgazdasági szakirányú végzettsége	a gazdaságok környezeti fenntarthatósága
6.	gazdálkodási forma (konvencionális, öko, vegyes, átállás alatti)	a gazdaság környezeti fenntarthatósága
7.	a vizsgálatba vont gazdák saját földterületének nagysága	a gazdaságok gazdasági (fejlődés) fenntarthatósága
8.	a család 1 főre jutó havi nettó jövedelme	a megújuló energiaforrások használata
9.	tanyai ingatlannal rendelkező fiatal mezőgazdasági termelők	a megújuló energiaforrások közötti használat
10.	a gazdasági indíttatás jellege (szülők is ezzel foglalkoztak, át kellett venni a gazdaságot)	a gépek öröklése közötti összefüggés
11.	nyertes fiatal gazda pályázati jogcím	ökológiai gazdálkodásra való átállás

12.		a mezőgazdasági indíttatás oka (szülők is ezzel foglalkoztak, át kellett venni a gazdaságot)
13.	saját gépek kölcsönadási hajlandósága	a mezőgazdasági indíttatás oka (gyermekkorától kezdve érdekelte a természet, nem volt mezőgazdasági jellegű kötődése)
14.		a mezőgazdaságból származó jövedelem %-os megoszlása
15.	a válaszadó neme	kényszer szülte megoldás a mezőgazdasággal való foglalkozás
16.		a saját gépellátottság megítélése
17.		a jövőbeni termőföld vásárlása iránti igény
18.	saját földterület nagysága	a mezőgazdaságból származó jövedelem %-os megoszlása
19.		a bérmunka vállalása
20.		a fiatal gazda fő-, illetve részmunkaidőben végzi a gazdasági tevékenységet
21.		egyéb szolgáltatás nyújtása jelenleg (pl. turisztikai szolgáltatás)
22.	sikerese fiatal gazda pályázat	egyéb szolgáltatás (pl. turisztikai szolgáltatás) a jövőben

Forrás: saját szerkesztés, 2017.

A faktorelemzés nem egyetlen statisztikai eljárás, hanem gyűjtőfogalom. A faktorelemzésnél metrikus változókkal dolgozunk, ugyanakkor a dummy változók (0 és 1 kimenetelű) használata is megengedett és eléggé elterjedt, ezért a kérdőívemben szereplő kérdésekre adott válaszokra is alkalmazni tudtam. A feltáró faktorelemzésnek két típusát különböztetjük meg, melyek közül a közös faktorelemzést és a főkomponens elemzést különböztetjük meg (SAJTOS-MITEV, 2007). A faktorelemzés segítségével a fiatal gazdák gazdaságainak jövőjét befolyásoló kérdéseket vettem górcső alá, melyek meghatározzák a fiatal gazdák gazdaságainak jövőbeli céljait: A fiatal gazdák gazdaságainak környezeti fenntarthatóságát befolyásoló kérdéseket is vizsgáltam. A vizsgálatba vont változók halmazát az alapján határoztam meg, hogy mely kérdések azok, amelyek a gazdaságok környezeti fenntarthatóságát befolyásolhatják. A fiatal gazda pályázathoz kapcsolódó kérdéseket is vizsgáltam azok körében, akiknek volt már tapasztalata a pályázatról. A feltett kérdésekre érdemben azok a fiatal gazdák tudtak válaszolni, akiknek már volt nyertes pályázatuk

A klaszteranalízis célja, hogy a megfigyelési egységeket homogén csoportokba rendezze, az elemzésbe vont változók alapján. Elsősorban feltáró technikaként használható. A faktorelemzéstől eltérően nem a változók, hanem a megfigyelési egységek számát csökkenti (SAJTOS – MITEV, 2007). A klasztereket *a gazdaságok jövőjét befolyásoló faktorok és a gazdaságok környezeti fenntarthatóságát befolyásoló faktorok* segítségével kaptam meg.

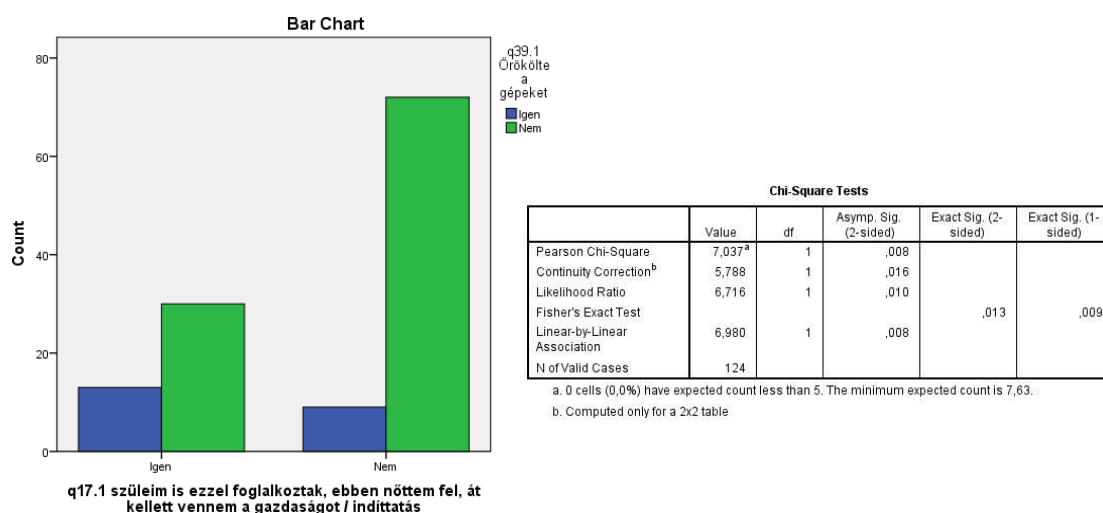
3. EREDMÉNYEK

3.1. A mezőgazdaság iránti motiváció, gazdaságra, növényállományra, állatállományra vonatkozó kérdések

A felmérésből kiderült, hogy nem a gazdaság lakóhelytől való távolsága befolyásolja a mezőgazdasági tevékenységet esetlegesen felhagyókat, mert azok a gazdák, akiknek több mint 40 km-re van a gazdaságuk legtávolabbi pontja a lakóhelyüktől, családi örökségként kezelik, fontos számukra, nem válnának meg tőle.

Arra a kérdésre, hogy miért kezdtek el mezőgazdasággal foglalkozni, több választ is adhattak a megkérdezettek. A 124 válaszadóból 43-an (34,6%) azért kezdtek el mezőgazdasággal foglalkozni, mert ebben nőttek fel és át kellett venniük a gazdaságot. Egyharmad esetben ebben közrejátszik az is, hogy a családban a gazdaság vezetője meghalt (lehet férfi és nő) és azért kényszerült átvenni a gazdaságot, de ebben az esetben csak a gazdaság időbeni átvétele történt meg hamarabb, hiszen nagy valószínűséggel a későbbiekben is mezőgazdasággal foglalkozott volna a megkérdezett. 26 fő esetében más lehetőség hiányában a családi gazdaság megléte jelentette a megélhetési lehetőséget. Ennél lényegesebben árnyaltabb az a megfogalmazás, hogy a szülő és a tágabb család szeretettette meg vele és ezért kezdett mezőgazdasági tevékenységbe, melyet 78-an (62,9%) jelöltek meg. 3 főnek nem volt más megélhetési lehetősége és ezért választotta a mezőgazdaságot, mint egyetlen kenyérkereseti lehetőséget. 12 fő (9,7%), annak ellenére, hogy nem volt a mezőgazdasághoz kötődése és korábbi tapasztalata, a természet és a mezőgazdaság iránti szeretete, érdeklődése és elkötelezettsége sodorta erre a pályára. 15 fő egyéb választ is megjelölt a mezőgazdasági indíttatás okának például, hogy mezőgazdasággal foglalkozó családba házasodott.

Az interjúk válaszai is megerősítettek abban, hogy azok a gazdák, akiknek át kellett venniük a gazdaságot, részben azért is tették, mert a szülő, a korábbi gazdaságirányító idő előtt elhalálozott. A keresztábra elemzés is megmutatta, hogy azok a gazdák, akik arról nyilatkoztak, hogy át kellett venniük a gazdaság irányítását a mezőgazdasági gépeket is örökölték (4. ábra). Ebből arra következtettek, hogy a gazdaságok időbeni átvétele történt meg, mert meghalt a család irányítója.

4. ábra: A mezőgazdasági indíttatás jellege és a gépek öröklése közötti összefüggés

Forrás: saját kutatás alapján, saját szerkesztés, 2017.

A szimmetrikus mutatók szignifikánsak, a két változó között azonban gyenge szignifikáns kapcsolat van.

Az új földtörvény életbe lépése óta (2014. május 1.) 47 fiatal mezőgazdasági termelő (37,9%) vásárolt termőföldet, így szembesülve az új földtörvény okozta nehézségekkel, kihívásokkal. A legtöbb válaszadó, 88 fő (71%) továbbra is bővíteni szeretné birtoka területét, azonban 36 gazdálkodó (29%) ezt nem tervezi. A 36 gazdából legtöbben (17 fő) már nem kívánják bővíteni a gazdaságuk területét. 11 válaszadó szerint már nincs a környéken eladó termőföld, míg 7 fő forráshiánnyal magyarázta választát. Az is jellemző, hogy a környékbeli nagyobb gazdák vásárolják fel a földeket, akik mögött tőkeerősebb gazdaságok állnak. Erről azok a gazdák is beszámoltak, akik ugyan szeretnék az elkövetkezendő 5 évben bővíteni területüket, de ez kiemelt veszélyt, problémát, gazdaságbővítési korlátot jelent számukra.

A vizsgálatba bevont gazdaságok több mint felében, 63 gazdaságban egyáltalán nem foglalkoznak állattartással. Az adatokat összegezve a mintában 62 (50%) növénytermesztő gazdaság, 4 (3,2%) állattenyésztő gazdaság, és 58 (46,8%) vegyes (növénytermesztéssel és állattenyésztéssel foglalkozó) gazdaság volt. (Azokat a gazdaságokat, melyek 1-2 db hízósertést tartanak nem vettem a vegyes gazdaságok közé, hanem a növénytermesztő gazdaságokhoz soroltam.)

76 gazda (61,3%) főmunkaidőben, míg 48 (38,7%) részmunkaidőben végzi a gazdálkodást. A vizsgálatba vont gazdaságok 75,8%-a (94 gazdaság) tud, illetve tudna állandó vagy ideényjellegű munkát biztosítani a környékbelieknek. 30 gazdaság (24,2%) nem, vagy még nem tud munkát biztosítani. Több gazda elmondása szerint azonban a munkaerőhiány problémája évről évre nagyobb, súlyosbodó kihívást jelent számukra, mely nem csak a szakképzett rétegre, hanem az ideényjellegű munkavállalókra is vonatkozik. A környékbeliekre nem jellemző, hogy elmennek mezőgazdasági munkára a helybeli gazdához dolgozni. Az utóbbi néhány évben jellemző, hogy a munkaerőhiány problémáját a növekvő órabérekkel sem képesek kompenzálni. A környékbeli, határon túlról érkező - elsősorban Románia és Ukrajna területéről - alkalmi munkavállalók száma is évről évre kevesebb, mert nem Magyarországra jönnek dolgozni, hanem a kedvezőbb órabérek reményében a nyugati országokban keresnek munkalehetőséget. A legnagyobb és legégetőbb évről évre egyre érezhetőbb, a gazdaságok jövőjét is veszélyeztető problémának a munkaerőhiányt említették a megkérdezettek.

A jövőre vonatkozó terveknel 109 gazda (87,9%) tervez beruházást, főként fejlesztési célból. Többen (9 fő) betakarítógép (kombájn) vásárlásban is gondolkodnak, annak ellenére, hogy kisebb területen gazdálkodnak. Jelenleg a nagyobb gazdák szolgáltatásait veszik igénybe, az is jelezhető ezekből a válaszokból, hogy a gépi szolgáltatások, együttműködések nem működnek zökkenőmentesen hazánkban. 15 gazda (12%) elégedett csupán gépparkjával, számukra minden rendelkezésre áll ahhoz, hogy eredményesen gazdálkodjanak. Az erőgépek és munkagépek beszerzése legtöbb esetben (49 válasz) saját forrásból valósulna meg, melyet pályázati forrással egészítené ki 45 gazda. 36 megkérdezett csak a pályázati forrásokra támaszkodna. Hitel felvételét 10 válaszadó tervezi, de saját forrást és kölcsönt 1, saját forrást és hitelt 5, kölcsönt és pályázatot 1, hitelt és pályázatot 4 fő jelölt meg.

Az együttműködésre vonatkozó első kérdésem arra irányult, hogy a megkérdezettek kölcsön szokták-e adni a munkagépeket szomszédnak, barátnak vagy ismerősnek szívességi használatra. A 124 válaszadóból 52 gazda (41,9%) nem adja kölcsön a gépeket, míg 58 fő (46,7%) igennel válaszolt. Az elmondások szerint, a személyes rossz tapasztalatokra vezethető vissza, hogy 8 fő (6,4%) régebben kölcsönadta a gépeit, de ma már ez nem jellemző. Azok a gazdák, akik kölcsönadják gépeiket, az elmondások szerint nem szívesen teszik. A megkérdezett fiatal mezőgazdasági termelők közül 57 fő (45,9%) hajlandó az együttműködésre, míg 67 fő (54,1%) nem venne közösen gazdatársával sem erő, sem

munkagépet. Elmondásuk szerint a tisztázatlan jogi hátterek, a rossz tapasztalatok és a bizalom hiánya miatt nem szívesen közösködnének a nemmel válaszolt gazdák.

A gépkörök ismertségére vonatkozó kérdésem eredményeül kiderült, hogy a válaszadók többsége eddig még nem hallott a gépkörökről (95 fő; 76,6%), teljesen ismeretlen volt számukra. A személyes látogatások során elmondtam számukra, hogy mi is a gépkörök jelentősége. A megkérdezettek véleménye szerint a magyar mentalitás és a bizalom hiánya vagy elvesztése miatt nem igazán működik ez a fajta együttműködés hazánkban a gazdálkodók között. Összefüggést kerestem, hogy a gépkörök ismeretsége befolyásolja-e az együttműködési hajlandóságot a közös gépbeszerzésre. A gépkörök ismerete vagy annak hiánya nem befolyásolja az együttműködési hajlandóságot.

Keresztábra elemzést végeztem a gépek kölcsönadása és a közös erő- illetve munkagép vásárlási hajlandóság között. Arra kerestem a választ, hogy azok a gazdák, akik kölcsönadják a munkagépeket, mutatnak-e nagyobb hajlandóságot arra, hogy gazdatársukkal, családtagjukkal közösen vásároljanak erő- illetve munkagépet. A nullhipotézis ebben az esetben teljesül, hiszen a vizsgálat azt igazolja, hogy nincs szignifikáns összefüggés a két vizsgált kérdés között. Azok a gazdák, akik kölcsönadják a gépeiket a gazdatársuknak, nem biztos, hogy közösen vásárolnának is gépeket. Azok a gazdák, akik kölcsön adják gépeiket, más gazdákon segítenek, számukra a tulajdonjog átadása, megosztása már nem elfogadható.

A saját birtoknagyság és a gépek kölcsönadási hajlandósága között nem volt kimutatható összefüggés, tehát nem igaz az, hogy a nagyobb földterülettel rendelkező, tőkeerősebb gazdák adják gyakrabban és szívesebben kölcsön erő- illetve munkagépeiket. A személyes látogatások során kiderült számomra, hogy a nagyobb földterülettel rendelkező gazdák inkább bémunkát vállalnak vagy kisegítik gazdatársaikat. További jellemző volt– ami meggátolja az eszközök kölcsönadását –, hogy esetükben a korszerűbb munkagépeik nem kompatibilisek gazdatársaik idősebb, más típusú erőgépeikkel, mely továbbra is a kisebb gazdaságokra jellemző.

3.2. Pályázatok, támogatások elérésével, igénybevételével kapcsolatos kérdések értékelése

A mintában résztvevő gazdák közül 54 fő (43,5%) nyújtott be pályázatot a fiatal gazdák induló támogatása jogcímre korábban, további 15 fő (12%) tervezte a pályázat beadását a következő kiírási ciklusban (2017). 3 fő (3,2%) ugyan nyújtott be pályázatot, de eredménytelenül. Jellemző, hogy legtöbben pályázatíró segítségét vették igénybe (49 fő). 11 fő írta saját magának a pályázatot. 1 fő szaktanácsadóhoz fordult, 1 fő pedig egy ismerős fiatal gazda segítségét kérte a megíráshoz. A fiatal gazda pályázatot nyertek közül 20 fő e nélkül az anyagi támogatás nélkül nem tudta volna elindítani a gazdaságát, 32 gazda nem tudott volna fejlesztéseket véghezvinni ilyen rövid időn belül, ilyen megvalósítási ütemben. 5 fő a gazdaságindításba belekezdett volna, de a támogatás csökkentette a kockázatukat.

Keresztábra elemzéssel megállapítottam, hogy azok a fiatal mezőgazdasági termelők, akik felsőfokú (főiskolai vagy egyetemi) végzettséggel rendelkeznek is legtöbben pályázatíróval készítették el a pályázatukat, függetlenül attól, hogy alap, középfokú vagy felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezik a válaszadó. (A mintában 62 fő készítette el már valakivel a pályázatot, mert a felmérés idején már megjelent a 2016-os fiatal gazda pályázat kiírása.) Azok a megkérdezettek, akik saját maguk készítették el a pályázatot, nem változtatnának meg semmit a beadott pályázati anyagon, az üzleti tervben (6 fő). Ugyanakkor, akik nem saját maguk, hanem pályázatíróval készítették a pályázatukat negatív tapasztalatokról számoltak be. 1 fő nagyobb tájékoztatást várna a pályázatírótól, míg 10 fő a vállalt feltételeket nem tudja teljesíteni a pályázatban, melyet nagy mértékben a pályázatíró tanácsára tettek, mert ezen

vállalások nélkül nem lett volna sikeres, eredményes a pályázat. 4 fő egyáltalán nem adná be ismét a pályázatát, melyet főként az adminisztrációs nehézségekkel, a többletvállalásokkal és az egyéni gazdálkodóvá válás nehézségeivel magyaráztak. 1 fő megkérdezett a 2016-os kiírásban többet vállalt, mint korábban, mivel az előző kiírás emiatt nem lett nyertes.

Akik nem nyújtottak be pályázatot (51 fő) legtöbben azzal magyarázták, hogy nem feleltek meg a pályázati kiírásoknak (a kiírást megelőzően már nyújtottak be kérelmet területalapú támogatásra vagy már régebben gazdálkodnak, mint 5 év (36 fő), ami kizáró ok volt). Jellemző volt a vállalhatatlan feltételek megjelölése (17 fő), ezt követően „nem bízom a pályázati kiírásokban” (7 fő). 6 fő az iskolai végzettség hiánya okán, 4 fő az információk hiánya, míg 2 fő az adminisztrációs nehézségek miatt nem nyújtott be pályázatot a vizsgált jogcímre.

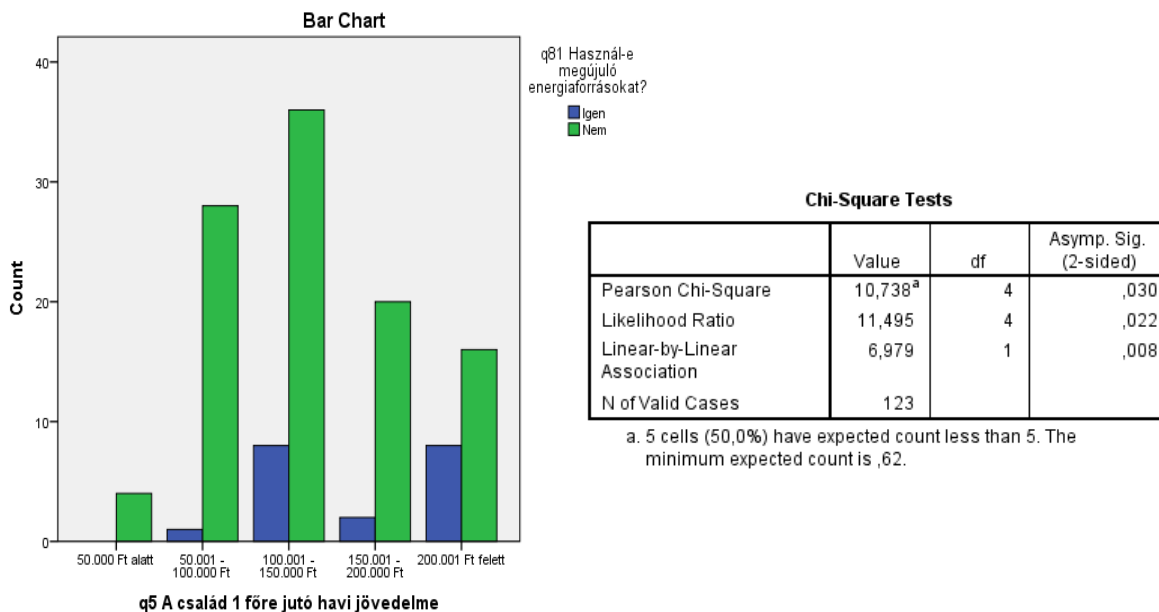
Területalapú támogatást 98 fő (79%) vesz igénybe a megkérdezettek közül. Az a 26 (21%) fiatal mezőgazdasági termelő, aki nem vesz igénybe területalapú támogatást főként állattartással, kertészeti termeléssel foglalkoznak. Az állatok takarmányszükségletét vásárlással tudják fedezni, nem saját területen termelik meg. A területalapú támogatás véleményük szerint szükséges az eredményes gazdálkodáshoz, de azzal, hogy veszteséget kompenzál, már nem értettek annyian egyet. A „régén sem volt ilyen támogatás, mégis sikeresen gazdálkodtak” kijelentéssel átlaga 3,5, ami azt mutatja, hogy ezzel inkább egyetértettek, azonban hozzátették, hogy kedvezőbb piaci és értékesítési lehetőségek megléte nem tenné szükségessé a területalapú támogatások folyósítását.

A válaszadók közül 119 fő (95,9%) hallott a tanyafejlesztési pályázatról, melyre 22 fő nyújtott be igényt. 12 fő számolt be nyertes pályázatról és további 20 fő a közeljövőben pályázatot fog benyújtani, ha lesz újabb kiírás. 10 gazda beadott pályázata sikertelen volt.

3.3. Környezetvédelemhez, fenntarthatósághoz kapcsolódó kérdések kiértékelése

A gazdaságok környezeti és gazdasági fenntarthatóságát vizsgálva megállapítható, hogy a megkérdezettek többsége (77,4%) gondolja úgy, hogy gazdasága megfelel a környezeti fenntarthatóságnak, 91,1% szerint tud a közeljövőben fejlődni a gazdasága, tehát a gazdasági fenntarthatóság elvei is érvényesülnek. A személyes beszélgetések során kiderült, hogy azok a gazdák, akik nem tartják környezetileg fenntarthatónak a gazdaságukat, elsősorban a víz problémájával, annak minőségével és mennyiségi felhasználásával küzdenek. Mind a főlíás és növényházi kertészetekben, mind pedig az állattartó gazdaságokban aggasztó a jövőre nézve a vízkivétel mennyisége. A megújuló energiaforrások használata még meglehetősen gyerekcipőben jár a megkérdezett fiatal termelők körében, a 124 gazdából 20-an (16,1%) használnak megújuló energiaforrásokat. Több gazda is jelezte, hogy forráshiány miatt nem tudott eddig beszerezni alternatív energiaforrásokat, de ha pályázat lenne rá, akkor nagyon szívesen igénybe venné, kipróbálná valamelyik formáját. Mind a háztartásban, mind a gazdaságokban a napenergiát használják legtöbben, melyet a biomassza követ. A háztartásukban 11 válaszadó csak napenergiát, 4 válaszadó pedig csak biomasszát használ. A gazdaságban 1 fő szélenergiát, 10 fő napenergiát, 3 fő biomasszát vesz igénybe.

Megvizsgáltam a család 1 főre jutó havi nettó jövedelme és a megújuló energiaforrások felhasználása közötti összefüggést. Többségében a magasabb jövedelemmel (100 000 Ft/fő) rendelkező gazdák engedhetik meg maguknak a megújuló energiaforrások használatát (5. ábra).

5. ábra: A család 1 főre jutó havi nettó jövedelme és a megújuló energiaforrások használata közötti összefüggés vizsgálata

Forrás: saját kutatás alapján, saját szerkesztés, 2017.

A szimmetrikus mutatók mind szignifikánsak, a két változó között gyenge szignifikáns kapcsolat van. A kutatásba bevont termelőkre jellemző, hogy a megújuló energiaforrásokat elsősorban nem a tanyai ingatlannal rendelkező gazdák használják. Nem találtam szignifikáns összefüggést a megújuló energiaforrások használata és a tanyai ingatlannal rendelkező gazdálkodók között. Ez a megállapítás arra enged következtetni, hogy ezek a gazdák nem a tanyafejlesztési pályázatból valósították meg a megújuló energiaforrások beruházását, hanem saját forrásból.

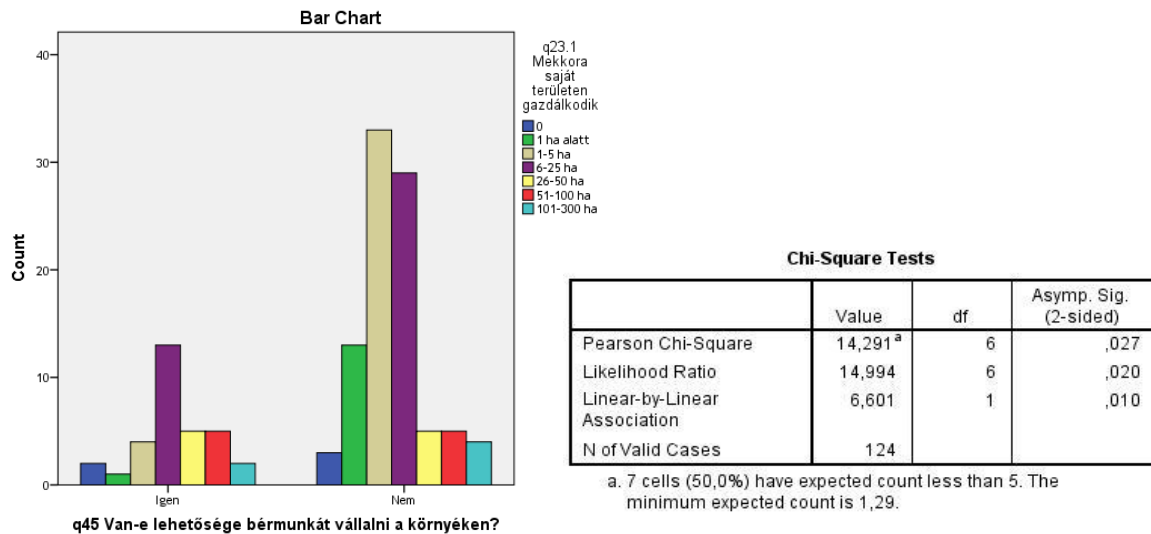
A gazdaságok környezeti fenntarthatóságáról alkotott vélemény és a válaszadók mezőgazdasági szakirányú iskolai végzettsége között nem lehetett összefüggést kimutatni. A 28 homokháti fiatal gazda közül, aki nem tartja gazdaságát környezetileg fenntarthatónak legtöbbször (15 fő) főiskolai vagy egyetemi végzettségűek, de a szakmunkásképzővel (5 fő), érettségivel (1 fő) és technikusai (7 fő) végzettséggel rendelkezők között is volt olyan, aki így vélekedett. Közülük 3 főnek nem volt mezőgazdasági szakirányú végzettsége.

A 124 interjúalany közül mindösszesen nyolcan foglalkoznak ökolgazdálkodással, továbbá 20 fő tervezi az ökolgazdálkodásra való áttérést. 95 fő egyáltalán nem tervezi az áttérést a konvencionális gazdálkodásról. A legfőbb ok a „nem hiszek benne, hogy vegyszermentesen lehet termelni” (25 fő) és a „munkaerőhiány problémája” (25 fő). Az egyebek között említették, hogy a jelenleg termesztett fajtákat nem lehet az ökolgazdálkodás keretei között termelni (pl. az almaültetvény növényvédelmi kezeléseinek száma évente 23-28 alkalom).

A gazdasági fenntarthatóság alatt azt értjük, hogy a gazdaság legalább az egyszerű újratemelést biztosító gazdálkodási eredményt el tudja érni. A gazdasági fenntarthatóságot nem befolyásolja az, hogy valaki mekkora nagyságú (ha) saját területtel rendelkezik. A kisebb és a nagyobb gazdaságok tulajdonosai is úgy vallották, hogy megfelelnek a gazdasági fenntarthatóság (fejlődés) kritériumának.

Azok a gazdák, akik nagyobb földterülettel rendelkeznek, jellemző, hogy bér munkát is vállalnak a környékben (6. ábra). Főként a kisebb gazdaságokat segítik ezzel, akik nem

rendelkeznek megfelelő erő- és munkagépekkel, hogy saját, jellemzően kisebb területüket megműveljék, vagy a szükséges betakarítást és egyéb munkálatokat elvégezzék.

6. ábra: A saját terület nagysága és a bér munka vállalása közötti összefüggés vizsgálata

Forrás: saját kutatás alapján saját szerkesztés, 2017.

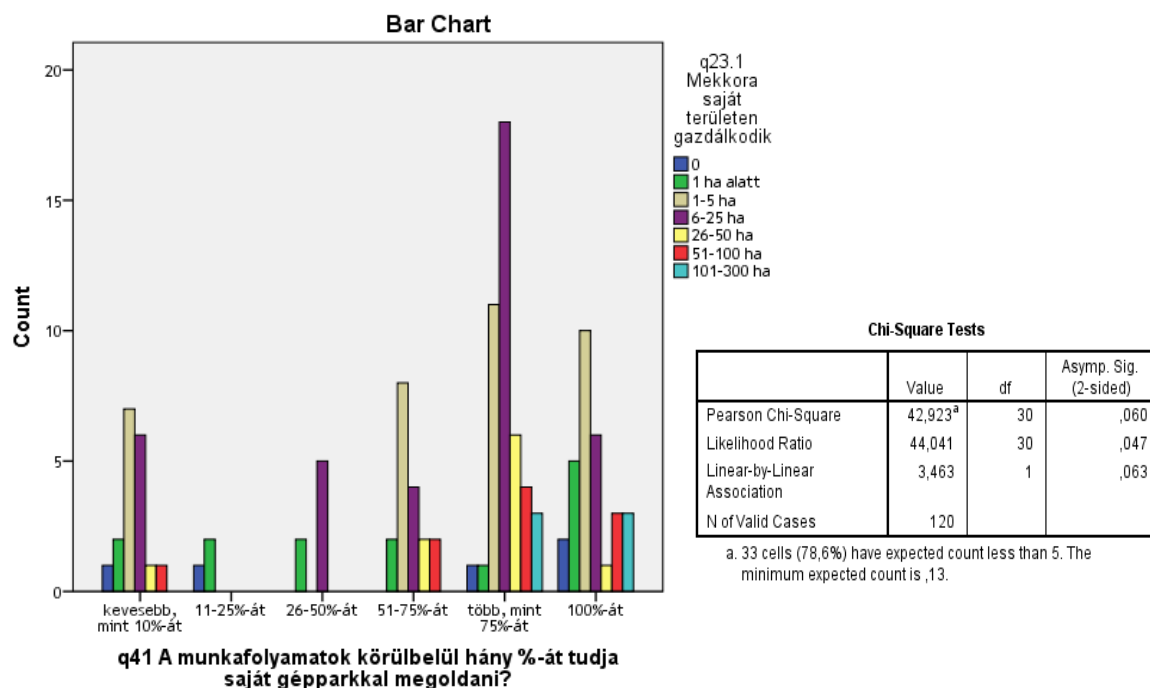
A szimmetrikus mutatók szignifikánsak, a két változó között azonban gyenge szignifikáns kapcsolat van.

Az, hogy a fiatal mezőgazdasági termelő nagyobb vagy kisebb területen gazdálkodik, nem befolyásolja azt, hogy fő vagy részmunkaidőben végzi a gazdálkodást. A vizsgálatba vont mezőgazdasági termelők közül sokan főliás vagy üvegházás növénytermesztéssel foglalkoznak, így jellemző, hogy kisebb terület áll rendelkezésükre, mint egy szántóföldi növénytermesztéssel foglalkozó gazdának.

A következőkben arra kerestem választ, hogy a mezőgazdasági felmenőkkel rendelkező gazdára hatással van-e az, hogy szívességi használatra kölcsönadja gépeit. Ismert, hogy az idősebb gazdákra jellemző, hogy az előző rendszerben tapasztalt negatív hatások miatt nem hajlandóak az együttműködésre, nem adják szívesen kölcsön a gépeiket. Az elemzés azonban azt mutatja, hogy a felmérésben részt vett fiatal gazdák sem adják szívesen kölcsön a gépeiket, mely elsősorban személyes rossz tapasztalatokra vezethető vissza.

A saját tulajdonú terület nagysága összefüggésben áll a gazda gép és eszközellátottságával. Jellemző, hogy azok a gazdák, akiknek nagyobb területük van, saját gép és eszközparkkal is rendelkeznek, így a gazdaságban lévő munkafolyamatok jelentős részét saját gépekkel oldják meg és nem szükséges bér munkát, külső szolgáltatást erre igénybe venniük (7. ábra).

7. ábra: A saját terület nagysága és a saját gépellátottság megítélése

Forrás: saját kutatás alapján saját szerkesztés, 2017.

Azok a gazdák, akik jelenleg kisebb területen gazdálkodnak a jövőben bővíteni szeretnék saját területüket, mert terveik között szerepel, hogy 5 éven belül ismét termőföldet vásárolnak, ha a lehetőségek adottak lesznek hozzá. A nagyobb gazdasággal rendelkező, tőkeerősebb gazdákra szintén jellemző, hogy növelni szeretnék saját birtokukat a közeljövőben, tehát a jelenlegi birtoknagyság és a jövőbeni termőföld vásárlási szándékot nem befolyásolja.

A vizsgált minta vonatkozásában a jövedelmen belül a mezőgazdaságból származó jövedelem %-os megoszlására nincs hatással a gazda saját területének nagysága, hiszen a fóliás és üvegházás növénytermesztés kisebb területen valósul meg, így kisebb területen is jól jövedelmező gazdálkodást lehet folytatni. Ez ad magyarázatot arra, hogy a saját terület nagysága és a mezőgazdaságból származó jövedelem %-os megoszlása között nem találtam összefüggést.

A fiatal gazdák induló támogatása tekintetében többletpontot kapott az, aki egyéb szolgáltatás indítását (például turisztikai szolgáltatás) is vállalta a pályázatban. A felmérésben részt vett gazdákra nem volt jellemző, hogy a fiatal gazda pályázatot beadott gazdálkodók foglalkoznak egyéb szolgáltatás nyújtásával is a jövőben, mivel nincs szignifikáns összefüggés a két kérdésre adott válasz között.

A keresztábra elemzések eredményeit a 3. táblázatban foglaltam össze.

3. táblázat: A keresztábra elemzések változópárjai között végzett összefüggések vizsgálata

1.	a gépkörök ismertsége a felmérésben részt vett fiatal gazdák tekintetében	együtműködési hajlandóság a közös gépvásárlásra (erő-, betakarító- és munkagép) vonatkozóan	nincs szignifikáns kapcsolat
2.	gépek kölcsönadási hajlandósága	együtműködés közös gépvásárlásra (erő-, betakarító- és munkagép) vonatkozóan	nincs szignifikáns kapcsolat
3.		saját tulajdonú földterület nagysága	nincs szignifikáns kapcsolat
4.	a fiatal gazdák induló támogatása című pályázat pályázati személye	a pályázatot beadók iskolai végzettsége	nincs szignifikáns kapcsolat
5.	a gazdák mezőgazdasági szakirányú végzettsége	a gazdaságok környezeti fenntarthatósága	nincs szignifikáns kapcsolat
6.	gazdálkodási forma (konvencionális, öko, vegyes, átállás alatti)	a gazdaság környezeti fenntarthatósága	nincs szignifikáns kapcsolat
7.	a vizsgálatba vont gazdák saját földterületének nagysága	a gazdaságok gazdasági (fejlődés) fenntarthatósága	nincs szignifikáns kapcsolat
8.	a család 1 főre jutó havi nettó jövedelme	a megújuló energiaforrások használata	van szignifikáns kapcsolat
9.	tanyai ingatlanal rendelkező fiatal mezőgazdasági termelők	a megújuló energiaforrások közötti használat	nincs szignifikáns kapcsolat
10.	a gazdasági indíttatás jellege (szülők is ezzel foglalkoztak, át kellett venni a gazdaságot)	a gépek öröklése közötti összefüggés	van szignifikáns kapcsolat
11.	nyertes fiatal gazda pályázati jogcím	ökológiai gazdálkodásra való átállás	nincs szignifikáns kapcsolat
12.	saját gépek kölcsönadási hajlandósága	a mezőgazdasági indíttatás oka (szülők is ezzel foglalkoztak, át kellett venni a gazdaságot)	nincs szignifikáns kapcsolat
13.		a mezőgazdasági indíttatás oka (gyermekkorától kezdve érdekelte a természet, nem volt mezőgazdasági jellegű kötődése)	nincs szignifikáns kapcsolat
14.	a válaszadó neme	a mezőgazdaságból származó jövedelem %-os megoszlása	nincs szignifikáns kapcsolat
15.		kényszer szülte megoldás a mezőgazdasággal való foglalkozás	nincs szignifikáns kapcsolat
16.	saját földterület nagysága	a saját gépellátottság megítélése	nincs szignifikáns kapcsolat
17.		a jövőbeni termőföld vásárlása iránti igény	nincs szignifikáns kapcsolat
18.		a mezőgazdaságból származó jövedelem %-os megoszlása	nincs szignifikáns kapcsolat
19.		a bér munka vállalása	van szignifikáns kapcsolat
20.		a fiatal gazda fő-, illetve részmunkaidőben végzi a gazdasági tevékenységet	nincs szignifikáns kapcsolat
21.	sikeres fiatal gazda pályázat	egyéb szolgáltatás nyújtása jelenleg (pl. turisztikai szolgáltatás)	nincs szignifikáns kapcsolat
22.		egyéb szolgáltatás (pl. turisztikai szolgáltatás) a jövőben	nincs szignifikáns kapcsolat

Forrás: saját kutatás alapján saját szerkesztés, 2017.

3.4. Mélyinterjú jelleggel feltett kérdések válaszainak összegzése, értékelése

A fiatal gazdák jövőbeli tervei, kilátásai

Az interjú során feltett azon kérdésekre, hogy a jövőben felhagynak-e a mezőgazdasági tevékenységgel a megkérdezett fiatal gazdák, elég egyértelmű és határozott válaszok születtek. 119 fő (95,6%) nem tervezi, hogy abbahagyja a mezőgazdaságot, melyet a kérdőívben is feltett kérdésre, „Milyen indíttatásból kezdett el mezőgazdasági tevékenységgel foglalkozni válasszal indokoltak”. 78 fiatal mezőgazdasági termelő azért folytatja a jövőben is a mezőgazdaságot, mert szülei, tágabb családja megszerette vele, ebbe született bele, ezt csinálja gyermekkorától, ehhez ért és a vélemények szerint ebből csak kihalni lehet. A mezőgazdasági iránti elköteleződést mutatják számomra azok a válaszok, hogy számunkra ez egyben kikapcsolódás, nem tényleges munkának gondolják, hanem hivatásnak, mellyel a családnak egzisztenciája teremtődött és a gazdálkodás évtizedeken átívelő folyamat, mely valamilyen mértékű függetlenséget is biztosít. Ezeknek a kijelentéseknek, mint azt majd a későbbiekben is láthatjuk, kiemelten nagy jelentőséget tulajdonítok. Van olyan gazda, aki a családi örökséget viszi tovább, fontosak számára a tradíciók, a hagyományok, az ősök kemény munkával megszerzett gazdaságának továbbvitele, az érzelmi kötődés a gazdasághoz. Ez azoknál a gazdáknál is megfigyelhető, akik gazdasága több 10 km-re van a lakóhelyétől. Volt a megkérdezettek között olyan gazda, aki a jól jövedelmező munkahelyét is otthagyja és az édesapjától lassacskán, átveszi a vezető szerepet, folytatja tovább a jól működő családi gazdaság irányítását, egyelőre azonban csak háttérből, mert jellemző a generációk közötti (apa-fia) konfliktus, egyet nem értés.

Más vizsgálatok azt igazolták, hogy a gazdák számára az is fontos, hogy a saját urai lehessenek. Tapasztalatom szerint a gazdákra jellemző volt, hogy kiemelt jelentőséget tulajdonítottak az olyan szempontoknak, amelyek együtt járnak a mezőgazdasági tevékenységgel. Ilyenek voltak a föld iránti szeretet, a szabadban eltöltött és változatos munka és a függetlenség. Kisebb jelentőséget kapott a felsoroltakhoz képest a pénzügyi megtérülés, a munkaidő, munkakörülmények és a szabadság.

A személyes látogatások során problémát okozott számomra és a gazdák számára is, hogy nem tudták sok esetben elkülöníteni a saját gazdaságukat a szülői gazdaságtól. Egyfajta folyamatról, egy gazdaság működéséről számolnak be. Nem a személyek, nem a tulajdonos volt a fontos, hanem maga a gazdaság, a gazdálkodás. Itt vált nyilvánvalóvá számomra a generációk által örökített tudás fontossága is.

A fiatal gazdák fejleszteni, bővíteni szeretnék a gazdaságukat, mint ahogy az erő- és munkagép beszerzésekből és a jövőbeni földvásárlási, birtokméret növelésekből is kitűnt nem pedig felhagyni vele. Többen (18 fő; 14,5%) jövedelmezőnek gondolják a mezőgazdaságból való megélést, ha kellő szakértelemmel és tudással gazdálkodnak, meg tudnak belőle élni, biztos jövedelemforrásnak ítélik, még a nehéz, kemény munka ellenére is. A kormány és az Európai Unió is támogatja a gazdákat, mert élelemmel kell ellátni a világ lakosságát, élelemre mindig szükség van.

5 fő válaszolta csupán azt, hogy biztosan abbahagyja, vagy bizonytalan a jövőt illetően. Többek között a munkaerőhiány problémáját, a piaci és megélhetési bizonytalanságokat és a veszteséges gazdálkodást említették. A globális klímaváltozás hatásait érzékelik, de ezek ellen a megfelelően kiválasztott fajtákkal, fajtaváltással tudnak védekezni.

Az új földtörvény érezhető hatásai

Az új földtörvény kevésbé ismert azok számára, akik bevezetése, életbe lépése óta nem vásároltak termőföldet. A megkérdezettek közül 47 gazda vásárolt termőföldet 2014. május 1-

je óta, így elsősorban az ő véleményükre, tapasztalatokra hagyatkozom. Az OTP Termőföld értéktérképe is alátámasztja, hogy az új földtörvény óta a termőföldárak folyamatosan emelkednek. Jellemző, hogy az idősebb gazdák versenyeznek a földért, a piaci árakat felfelé mozdítják, így a fiatalabb, kevesebb tőkével rendelkező gazdák nem tudnak földet vásárolni. Az adminisztráció elhúzódása és nehézségei nem csak a fiatal gazdákat sújtja, azt minden gazdálkodó érzékeli. Elsősorban az állattenyésztéssel rendelkező gazdák élvezik az elővásárlási jog által nyújtotta lehetőségeket, elsőbbséget. Többen a területalapú támogatások csökkentését és megszűnését várják, mely növelni fogja a termőföld kínálatot és majd azután a reményeik szerint ők is tudnak földet vásárolni. Jelenleg gyakran nem az igazi gazdálkodók jutnak földhöz, hanem jellemző a földspekulánsok földszerzése. Többen úgy vélik, hogy a támogatások megszűnésével illetve a hozzájutás szigorításával a termőföldpiac megélné és a ténylegesen gazdálkodók jutnának földhöz, akik nem a spekuláció, a támogatási összegek kihasználásának lehetőségét látják a földben, hanem ténylegesen gazdálkodni, termelni szeretnének. 6 válaszadó gondolja úgy, hogy az fiatal gazdák elsőbbséget élveznek földvásárláskor, melyet saját maguk is tapasztaltak. A földbérlet azon gazdák körében volt jellemzőbb, akik már hosszabb ideje gazdálkodnak.

A gazdák szerint egyfelől szükséges a területalapú támogatás, de másfelől a csökkent támogatástól azt remélik, hogy a földpiac ismét megélné, így ők is gyarapítani tudják területeiket.

A nem állattenyésztéssel foglalkozó gazdák a jövőben sem szeretnének a mezőgazdaság ezen ágával foglalkozni, mert az állattenyésztési ágazatban a „társadalmilag nem elfogadott órák” jellemzőek (ünnepnep, vasárnap és több napszakban is dolgozni kell) valamint a maradék szabadidejüket sem szeretnék az állatok gondozásával eltölteni.

Tapasztalatok a területalapú támogatásról, a fiatal gazdák induló támogatása pályázatról és a tanyafejlesztési pályázatról

A területalapú támogatás a gazdák elmondása szerint szükséges és adott esetben, egy-egy szélsőséges évben akár veszteséget is kompenzálhat. A szélsőséges, az időjárás viszontagságainak kitett területen gazdálkodóknak azonban nagyobb szükségük van a támogatásra, mint a jobb minőségű termőterületen gazdálkodóknak. A gazdálkodásnak azonban a vélemények alapján nem szabad csak támogatásokon alapulnia.

Azok a gazdák, akik a fiatal gazdák induló támogatása című pályázat keretében támogatást nyertek, megoszló véleménnyel voltak a pályázatról. A sikeres támogatás reményében több elérendő célt vállaltak be az üzleti tervben (10 fő), tudva és vállalva, hogy a későbbiekben tudatosan szankciót fizetnek, minthogy ne nyerték volna el a pályázatot. Elmondásuk szerint a pályázati javaslatára vállaltak többet, hogy biztosak legyenek a pályázat sikerességében. A szankciók és az egyéni gazdálkodók járulékfizetési kötelezettségeinek összege azonban sok esetben felemésztheti a teljes pályázati összeget. 11 fő nyilatkozott úgy, hogy saját magának írta a pályázatot, így csak vállalható feltételeket jelölt meg a pályázatban, melyet az elvártaknak megfelelően teljesíteni is tud. 9 gazda a vállaltakat tudja illetve tudta teljesíteni, így nem csinálna semmit másként, ha most nyújtaná be a pályázatát. 4 gazda egyáltalán nem adná be újra a pályázatát, mert az egyéni vállalkozóvá válás miatt a járulékok befizetése a pályázott összeg jelentős részét teszi ki. A pályázat jellemzően a gazdaság fejlesztéséhez volt szükséges a megkérdozett fiatal gazdák körében, főként a fejlesztés ütemét segítette, gyorsította.

A tanyafejlesztési pályázat keretében a nyertes gazdák az állatállomány bővítését, gépek, eszközök, vetőmagok beszerzését, karámok, kerítések építését tudták megvalósítani. Három tanyasi gazdaságban a tanyafejlesztési pályázatból tudtak megújuló energiaforrásokat beszerezni, ahol a villamos energia hiányát napelemmel oldották meg. A tanyasi gazdaságok

számára azonban a tanyafejlesztési pályázat összege csekélynek mondható, nagyobb beszerzéseket, gépvásárlásokat ebből nem tudnak megvalósítani.

A környezeti fenntarthatósághoz vonatkozó kérdések

A „*Mit jelent Önnek, az a mondat, hogy a Földet unokáinktól kaptuk kölcsön*” nehezen értelmezhető és magyarázható gondolatnak, kijelentésnek bizonyult a megkérdezett számára. A legtöbben 'a próbálok így élni és gazdálkodni' gondolattal magyarázták és csak kevesen tudták az igazi jelentését megmagyarázni, illetve értelmezni. A vélemények alapján a gazdák többsége a mai napig nem vagy kevésbé veszi figyelembe a környezetvédelemre vonatkozó előírásokat, szabályokat. Mindez azt is előrevetíti, hogy a gazdálkodói gyakorlat megváltoztatásra szükség van, a jelenlegi gyakorlat nem tartható fenn. A fiatal gazdák közül három fő említette a vízfelhasználás jelentős mennyiségét a saját gazdaságára vonatkozóan, mely különösen a fóliás és üvegházás kertészeti kultúrák termesztésénél és az állattenyésztésnél ölt jelentős mennyiséget. Vannak olyan gazdaságok, ahol a vízkivétel módja sincs engedélyhez kötve. Jellemzőek a térségben az illegálisan, engedély nélkül fűrt kutak. A felhasznált víz mennyisége után nem fizetnek a gazdálkodók, melyre pazarlással válaszolhatnak az emberek.

A gyümölcsstermelő, különösen az almatermesztő gazdaságokban évente akár 25-28 alkalommal végeznek növényvédő szeres kezelést, mely a hasznos élővilágnak, élőlényeknek nem kedvez. A válaszadó gazda szerint „jó lenne a permetezések számát minimálisra csökkenteni, de a jelenlegi fajták ezt nem teszik lehetővé, mert a vásárló számára az a lényeg, hogy az alma szép küllemű és megfelelő nagyságú legyen”.

Több fiatal gazda (21 fő; 17%), a saját meglátása szerint próbál úgy gazdálkodni, hogy minimum olyan állapotban adják vissza a földet, ahogy azt ők is kapták. Jellemző válaszok voltak, „a próbálok így gazdálkodni”, „így kellene gazdálkodnunk”, azonban számomra ez még nem jelentette azt, hogy így is gazdálkodik. Az általános környezetvédelmi törekvések mellett („szerves trágyát használunk”, „nem égetjük el a műanyag hulladékot”, „nem csöpög az olaj a gépekből”, „nem juttatok ki feleslegesen növényvédő szert”) a komposztálást említették. A tápanyag-gazdálkodási terv szerinti trágyázást és annak figyelembe vételét egy fő sem említette. A gazdaság tekintetében többen biológiai növényvédelmet, szürkepenészt felemésztő baktériumokat alkalmaznak és a lehetőségekhez mérten szerves trágyával próbálják visszapótolni a talaj tápanyag tartalmát, indokolt időben és mértékben használják a növényvédő szereket. Az állattartó gazdaságok legtöbbszörében a trágyatárolás kérdése azonban a mai napig nem megoldott, mely a drága beruházási költségnek köszönhető. A csomagolóanyagok, kemikáliák elhelyezése gyűjtőpontokon történik és volt olyan gazda, aki említette, hogy az önkormányzatnál lehetőség van a műanyag csomagolóanyagok, fóliák átvételére. Voltak olyan gazdaságok, ahol ugyan nem folyik ökológiai gazdálkodás, mégis ökogazdálkodásban is alkalmazható növényvédő szereket használnak.

A zöldítés kezdeményezése megosztotta a válaszadókat. A kérdés a fóliás, üvegházás kertészeti kultúrákat termesztő gazdákat nem érinti, mert csak szántóföldi növénytermesztés, illetve gyepterületek esetén kötelező. A zöldtrágyázás jó kezdeményezés lenne, mert tápanyagot juttat vissza a talajba, de a vetésszerkezettől függően a vetés időpontja és a többszöri talajtömörítés a hatását csökkenti. Elhangzott vélemények szerint hatástanulmányt kellene végezni, hogy mennyire hasznosak a környezet számára. Egyes vélemények szerint csak pénzért, a plusz támogatások elnyeréséért végzik a gazdák és nem tudatos környezetvédelem, környezettudatos gazdálkodás áll a háttérben. A támogatásokért valósítják meg a növénydiverzifikációt, a monokultúra megszüntetését. A szemléletformálásban még

mindig nem jelent előrelépést, hiszen többségében a támogatási összeg a mérvadó és nem maga a környezetvédelem iránti törekvés.

Generációváltás, öregedő gazdák

Arra a kérdésre, hogy miért nem vonzó hivatás a mezőgazdaság a fiatalok számára, miért zajlik kedvezőtlenül a generációváltás, egybecsengő vélemények születtek. A mezőgazdaság megítélése meglehetősen rossznak mondható, amivel csak nagyon nehéz munka árán lehet pénzt keresni. A szülők és a család nem szereteti meg a gyermekével a mezőgazdaságot, hanem egy szükséges rossznak tartja, ami kööttségekkel jár. A mintában megkérdezett (fiatal gazda) mezőgazdasági termelők többsége azonban szereti a munkáját, mert szülei, tágabb családtagjaik megszerették velük. Meglátásuk szerint azonban a fiatalok többsége nem tartja „trendi”, divatos foglalkozásnak, helyette inkább szellemi munkával próbálnak pénzt keresni. A vélemények szerint a szülő által létrehozott gazdaság nem érték a gyermek számára, még gyakran akkor sem, ha jól működő gazdaságról van szó. Mások szerint a szülő indíttatásnak is jelentős szerepe van abban, hogy a gyermek milyen hivatást választ magának. Ezt GASSON ÉS ERRINGTON (1999) is alátámasztja, miszerint a család nagy hatással van a gyermek pályaválasztására. Különösen igaz ez olyan gyerekekre, akik gazdálkodó családban nőttek fel, ezért választási lehetőségük csekély volt abban, hogy gazdák akarnak-e lenni vagy sem. Társadalmilag már beilleszkedtek ebbe a szerepbe és már gyermekkorukban megtanulták értékelni a gazdaságot. Ezzel ellentétben egyes gazdák úgy vélekednek, hogy a kisebb gazdaságokban a gyerekeiknek tovább kell küzdeni, miközben életszínvonaluk elmarad a más ágazatban foglalkoztatottakétól. Másik esetben pedig az egyén vágyak már elfogadottabbak, mint a családi hagyományok. Az idősebb gazdák azt akarják gyermekeiknek, hogy könnyebb életet válasszanak és ne a mezőgazdaságban keressék a boldogulásukat, megélhetésüket.

Az idősebb gazdák egy része nem akarja átadni, a másik része pedig nem tudja kire hagyni a gazdaságát. Azok a gazdák, akik nem adják át részben azért is teszik, mert a nyugdíj mellett továbbra is kiegészítő jövedelemforrás marad a gazdaság, továbbra is pénzügyi biztonságot ad számára. A rendszerváltás után a nehezen megvásárolt, megszerzett illetve visszaszerzett földekhez ragaszkodik a gazda, az életük szerves részévé vált a mezőgazdaság, melyből halálukig nem akarnak, vagy csak nagyon nehezen tudnak kilépni, a gazdaság irányítását átadni vagy másra - legyen az a saját fia - bízni. Másik lehetséges okként említették, hogy nem bízik annyira a gyermekében, hogy önállóan megfelelően vezetni, irányítani tudná a gazdaságot. A visszaszerzett földek az idősebb gazda számára nagyon sokat jelentenek, nem akarja azokat ismét elveszíteni, vagy látni tönkremenni, mert a hosszadalmas munkával felépített és jövedelmező gazdaság, amiben egy élet munkája rejlik akár egy év alatt is tönkremehet a rossz döntések folyamataként. Sok gazda számára a gazdaság teljes vagy akár részleges átadása egy hanyatlási állapotot jelent, mely számára a munka végét, az öregkort, az elmúlást jelzi. A vizsgálatba vont gazdák szerint a bizalom hiánya és a generációk közötti eltérő nézőpontok is szerepet játszhatnak abban, hogy nem adják át a fiatalabb generációnak a gazdaságot.

3.5. Faktor- és klaszter analízis eredményei

A gazdaságok jövőjét befolyásoló kérdések faktorelemzése

Az elemzés során az 5 faktor a következő neveket kapta, melyek meghatározzák a fiatal gazdák gazdaságainak jövőbeli céljait, a gazdaságok fenntarthatóságát (34. táblázat):

1. *Gépellátottság faktor*: ebben az esetben a saját tulajdonú erőgép és saját tulajdonú munkagép kerül, mely azt magyarázza, hogy az erőgép megléte maga után vonja a munkagépek meglétét is.
2. *Mobilitási faktor*: azzal magyarázható, hogy azok a gazdák is elköltözési hajlandóságot (kevés gazda nyilatkozta) mutattak, akik nagyobb területtel rendelkeznek.
3. *Bérlési hajlandóság a gazdálkodási évek függvényében faktor*: a gazdálkodásban eltöltött idő hossza maga után vonja a bérelt terület nagyságát, illetve meglétét.
4. *Ágazati kooperáció faktor*: az együttműködések elsősorban a szántóföldi növénytermesztés meglétével korrelálnak.
5. *Gazdasági fenntarthatóság faktor* pozitívan korrelál a saját tulajdonú munkagép meglétével. Ezt azzal magyarázom, hogy a saját tulajdonú betakarítógép megléte vagy jövőbeni beszerzése nagymértékben növelheti a betakarítás biztonságát a gazdák szerint.

A gazdaságok környezeti fenntarthatóságára vonatkozó kérdések faktorelemzése

Az elemzés során a 6 főkomponens a következő neveket kapta, melyek meghatározzák a fiatal gazdák környezeti fenntarthatósághoz való viszonyait:

1. *A háztartás közvetlen környezetvédelmi intézkedései faktor*: ebbe a faktorba azok a környezetvédelmi erőfeszítések kerültek, amelyeket a gazdák saját maguk képesek eldönteni, hogy megteszik-e a környezetük védelmében.
2. *A háztartás környezetvédelmi intézkedései a lehetőségekhez mérten faktorba* azok a változók kerülnek, melyek a gazdák döntéseitől függetlenül valósulnak meg (szelektív szemétyűjtés és csatornázás megvalósulása a településen és külterületen).
3. *Zöldítés a saját terület vonatkozásában faktor* esetében a zöldítés és a szántóföldi növénytermesztés pozitív értéket vesz fel, mely azt mutatja, hogy a zöldítés a szántóföld esetében kötelező elem, bizonyos mérethatár felett. A két érték pedig negatívan korrelál a saját terület nagyságával, mert a szántóföldi növénytermesztés kis területen is jellemző és a zöldítés a nagyobb gazdaságoknak okoz „feladatot” a többlettámogatás megszerzéséért.
4. *Ültetvény és állattenyésztés összefüggései faktor* tekintetében az ültetvény nem vonja maga után az állattenyésztéses gazdálkodást.
5. *A kertészeti kultúrával foglalkozó gazdaságok megfelelnek a környezeti fenntarthatóság kritériumának az 5. faktor szerint.*
6. Az utolsó a piaci igények kielégítése faktor szerint *a legtöbb gazdaság nem akar ökológiai gazdálkodással foglalkozni, ugyanakkor nem is felelnek meg a környezeti fenntarthatóságnak.* A piaci igények kielégítése, az eladhatóság az elsődleges szempont.

A környezeti fenntarthatóságot a gazdák háztartásában végzett környezetvédelmi intézkedései, a környezetvédelmi intézkedés keretében kötelező elemként előírt zöldítés, a művelési ágak mellett az állattenyésztés és a piaci igényekhez való alkalmazkodás elsődlegessége egyaránt befolyásolják.

A fiatal gazda pályázattal kapcsolatos főkomponens elemzés

A faktorelemzés segítségével a fiatal gazda pályázathoz kapcsolódó kérdéseket is vizsgáltam azok körében, akiknek volt már tapasztalata a pályázatról. A feltett kérdésekre érdemben azok a fiatal gazdák tudtak válaszolni, akiknek volt nyertes pályázatuk (54 fő).

1. *A pályázathoz közvetlenül kapcsolódó nehézségek faktor;*
2. *Egyéb nehézségek faktor;*
3. *Pályázat beadásának átgondolása faktor.*

Klaszterelemzés

A klaszterelemzés akkor lehet sikeres, ha az egységek ugyan hasonlítanak csoporttársaikhoz, azonban eltérnek a más csoportba tartozó elemektől. A klasztereljárások közül ebben az esetben a hierarchikus módszert alkalmaztam. A korábbiakban elmentett faktorokat (látens változókat) használtam fel a klaszterelemzéshez. A klaszterek értelmezését az átlagok összehasonlítása alapján végeztem el. Az eredmény az ellenőrzés után két elkülöníthető klasztert mutat. (Csak ebben az esetben lettek a csoporton belüli szórások kisebbek a teljes szóráshoz képest). Az első klaszterbe 114 gazda, a második klaszterbe 10 gazda került.

Az első klaszterre az átlag feletti gépellátottság jellemző, mely mellett megjelenik a gazdasági fenntarthatóság kérdésköre. A második klaszter esetében a területnagyság az átlag feletti, de a gépellátottság, a bérelt terület nagysága, az együttműködés és a gazdasági fenntarthatóság kérdése átlag alatti értéket mutatnak. A nagyobb csoport esetében tehát a gépellátottság gazdasági fenntarthatóságot is feltételez. A kisebb elemszámú klaszter tekintetében viszont a területnagyság a meghatározó.

Az első klasztert *Gépellátottság fontossága* klaszternek, a másodikat *Termőföld fontossága* klaszternek nevezem el

A *környezet fenntarthatóságra* vonatkozóan a kétlépcsős klaszterelemzést választottam, mert a hierarchikus módszerrel igen szórt eredményeket kaptam, a csoporton belüli szórások a teljes szóráshoz képest nagyobb értéket mutattak.

Az első klaszterbe 22 gazdaság, a másodikba 25, a harmadikba 32, a negyedikbe 37 gazdaság került. Az első klaszterben a háztartás környezetvédelme a lehetőségekhez mérten mutatja a legmagasabb értéket. A másodikban az ültetvény és az állattenyésztés szerepe a meghatározó. A harmadik klaszterben kiemelkedik a háztartás közvetlen környezetvédelme. A negyedik klaszterben pedig a piachoz alkalmazkodás és a saját terület/zöldítés mutatja a magasabb értékeket.

Ennek alapján az első csoportba azok kerülnek, akik számára ugyan fontos a környezetvédelem a háztartásra nézve, de ezt csak akkor tudják megtenni, ha a szükséges feltételek adottak hozzá (csatornahálózat megléte, szelektív szemétygyűjtés).

A második csoportban az ültetvényes gazdálkodást folytatók és az állattenyésztéssel is foglalkozók kerülnek. Az integrált növényvédelmet folytató ültetvényes gazdaságok előtérbe helyezik a környezetvédelmet, erőfeszítéseket tesznek a környezet védelme érdekében. Az állattartó gazdaságok szerves trágyát tudnak kijuttatni, a talaj tápanyag-szolgáltató képességét növelik, de a szerves trágya tárolása sok esetben a mai napig nem megoldott. A harmadik klaszterbe azok a gazdák kerülnek, akik tudatos környezetvédelmi erőfeszítéseket tesznek a környezet védelme érdekében a háztartásukban, ezek saját döntéseken múlnak. A negyedik klaszterben a piachoz alkalmazkodás és a saját terület/zöldítés került. Ezen gazdák csoportjára jellemző, hogy a piachoz alkalmazkodnak, a piaci igényeket kívánják kielégíteni, a zöldítés

betartása számukra teher, de megteszik a többlettámogatásért (többségében nagyobb gazdaságokra, 10 ha felett kötelező).

3.6. A kutatás hipotéziseinek ellenőrzése

Azt a kutatási hipotézisemet, hogy **a Homokhátság fiatal gazdái számára nem elsősorban a gazdaság méretbeli adottságai határozzák meg a környezeti és gazdasági fenntarthatóságot, igazoltnak ítélem meg.** A klaszterelemzés során megállapítottam, hogy a gazdaságok jövőbeli céljait, a gazdasági fenntarthatóságukat és fejlődésüket a gép- és eszközellátottság, valamint a kisebb elemszámú, termőföld ellátottság fontossága klaszter esetében a saját terület nagysága határozza meg. Azok a gazdák, akik kisebb területen gazdálkodnak, szintén gazdaságilag fenntarthatónak ítélik meg gazdaságukat, a jövőben fejlődni képesek. A gazdaságméret – a Homokhátságon kialakult speciális kertészettel foglalkozó, kisebb területen gazdálkodó gazdaságok okán – nem tűnt relevánsnak. A kertészeti növénytermesztéssel és állattenyésztéssel foglalkozó gazdák esetében volt jellemző annak tudatosulása, hogy a jelenlegi gazdálkodási mód környezeti szempontból nem fenntartható. A szántóföldi növénytermesztéssel foglalkozó gazdák számára a zöldítés kötelező elem, alkalmazását a többlettámogatásokért illesztik be gazdálkodásukba.

Annak bebizonyítását, hogy **a Homokhátság térségében gazdálkodó fiatal gazdák rendelkeznek a generációk által örökített, gazdálkodói tudással, igazoltnak tekintem.** A vizsgálatba vont fiatal gazdák többsége (112 gazda) a már meglévő családi gazdaságot építik tovább, nem volt jellemző a megkérdezettek körében, hogy családi háttér és indíttatás nélkül kezdtek gazdaságindításba. Elmondható, hogy rendelkeznek megfelelő szakmai tapasztalattal, gyakorlattal és tudással, amelyek nélkülözhetetlenek a sikeres gazdálkodás megvalósításához.

Az a kutatási hipotézisem nem igazoldódott, amelyben azt feltételeztem, hogy a jövőbeni szempontokat, célokat, a gazdálkodás és a gazdaság jövőjét nagymértékben meghatározza az, hogy a válaszadó fiatal gazda miért kezdett el mezőgazdasági tevékenységgel foglalkozni. A gazdák közül csak egy fő ismerte azt el, hogy csak a fiatal gazdák induló támogatása jogcím miatt kezdett gazdasági tevékenységbe. Azok a gazdák, akik csak a fiatal gazda pályázat miatt kezdtek mezőgazdasági tevékenységbe véleményem szerint évek múlva felhagynak a gazdasági tevékenységgel. Ezen hipotézis vizsgálata további kutatást igényel a jövőben.

Cáfoltam azt a feltételezésemet, hogy azok a gazdák, akik csak pár éve és nem szülői, családi indíttatásból kezdek el mezőgazdasággal foglalkozni, azok nagyobb együttműködési hajlandóságot mutatnak, mint azok, akik esetében nem hiányzik a generációk által örökített tudás. Nem volt jellemző azon gazdákra sem a nagyobb együttműködési hajlandóság a vizsgált területen, akiket a természet iránti vonzalom és a mezőgazdaság iránti szeretet sarkalt erre a pályára.

Azon kutatási hipotézisem, hogy **a fiatal gazdák földhöz jutási lehetőségét jelentősen befolyásolja, korlátozza a földtörvény módosítása (2013. évi CXXII. törvény a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról) elfogadottnak ítélem.** A megemelkedett termőföldárak következtében a fiatal, szerényebb tőkével rendelkező gazdák nem tudják bővíteni területüket, még akkor sem, ha rendelkezésükre állna bizonyos nagyságú terület. A földtörvény véleményük szerint a tőkeerősebb, gyakran idősebb gazdáknak kedvezett (43. táblázat).

4. táblázat: A kutatási hipotézisek összefoglaló ellenőrzése

Kutatási hipotézis	A hipotéziseket a kutatási eredményeimmel
(H1) A Homokhátság fiatal gazdái számára nem elsősorban a gazdaság méretbeli adottságai határozzák meg a környezeti és gazdasági fenntarthatóságot.	igazoltam
(H2) A Homokhátság térségében gazdálkodó fiatal gazdák rendelkeznek a generációk által örökített, gazdálkodói tudással.	igazoltam
(H3) A jövőbeni szempontokat, célokat, a gazdálkodás és a gazdaság jövőjét nagymértékben meghatározza az, hogy a válaszadó fiatal gazda miért kezdett el mezőgazdasági tevékenységgel foglalkozni. Azok a gazdák, akik csak a fiatal gazda pályázat miatt kezdtek mezőgazdasági tevékenységbe véleményem szerint évek múlva felhagynak a gazdasági tevékenységgel.	nem igazolódott
(H4) Azok a gazdák, akik csak pár éve és nem szülői, családi indíttatásból kezdek el mezőgazdasággal foglalkozni, azok nagyobb együttműködési hajlandóságot mutatnak, mint azok, akik esetében nem hiányzik a generációk által örökített tudás.	cáfoltam
(H5) A fiatal gazdák földhöz jutási lehetőségét jelentősen befolyásolja, korlátozza a földtörvény módosítása (2013. évi CXXII. törvény a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról). A fiatal gazdák földhöz jutási lehetőségei korlátozottabbá váltak.	igazoltam

Forrás: saját szerkesztés, 2018.

3.7. Új és újszerű tudományos eredmények

TI

Összefüggést mutattam ki a gazdasági fenntarthatóság kérdése és a saját gép- és eszközállomány ellátottsága között. A primer kutatás azt igazolta, hogy a megfelelő saját gép- és eszközállománnyal való ellátottság pozitív irányú kapcsolatot mutat a gazdasági fenntarthatóság (fejlődés) kérdéskörével.

T2

Kimutattam, hogy a környezetvédelmi szempontból érzékeny Homokhátságon elsősorban nem a szárazodást ítélik meg a legfontosabb problémának a megkérdezettek, hanem elsődlegesen a munkaerőhiány jelenti azt a kockázatot, ami a jövőbeli gazdálkodási irányukat vagy gazdaságukat befolyásolja. Nem jellemző annak tudatosulása a gazdák többségénél, hogy a jelenlegi gazdálkodási mód környezetileg nem fenntartható.

T3

Igazoltam, hogy a területalapú támogatás jogosultságához kapcsolódó zöldítés, az éghajlat és a környezet szempontjából előnyös mezőgazdasági tevékenységek folytatása nem belső indíttatású, hanem olyan gazdálkodási mód, amit a gazdák a támogatások elnyeréséért valósítanak meg.

T4

Tudományos módszerességgel, a kereszttábla elemzéssel alátámasztottam, hogy a vizsgált térség, a homokháti fiatal gazdák között is érvényes az a korábbi tapasztalat, hogy alacsony az együttműködési hajlandóság. Mindez egyrészt nem segíti a gazdaságok eszközállományának jobb kapacitáskihasználást, másrészt növeli az egyéni gazdálkodói kockázatot.

T5

Igazoltam, hogy a fiatal gazda támogatások a gazdaságok fejlesztési ütemére pozitív hatással vannak, azonban jellemző, hogy azon gazdák, akik a pályázatokban 'túlvállalták magukat', a szankciók fizetése miatt a támogatás egy részét vissza kell fizetniük. Mindez felhívja a figyelmet arra, hogy a nem kellően átgondolt, de nyertes pályázatok magas kockázattal járnak, nem biztosított a támogatási összeg megtérülése mind a pályázó(k), mind nemzetgazdasági szinten. Ez egyben a vidéki térségekben megnövelheti a tönkremenő gazdaságok számát, a jövedelem elvesztése tovább generálhatja az elvándorlást, a térség elöregedő népességének gyarapodását, a foglalkoztatottságot negatív irányba mozdíthatja és növekedhet a termelésből kieső mezőgazdasági földterület is.

T6

Az interjúk készítése során igazolódott, hogy az új földtörvény bevezetése (2013. évi CXXII. törvény a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról) a termőföldárak emelkedését vonta maga után, a fiatal, tőkeszegényebb gazdák számára ez hátrányos, gazdaságukat ők nem, csak a tőkeerősebb gazdaságok képesek földvásárlással bővíteni.

T7

Klaszterelemzés segítségével kimutattam, hogy a gazdasági fenntarthatóság kérdéskörében a gazdák egyik csoportjánál a gépellátottság jelenti a gazdasági fenntarthatóságnak való megfelelést, míg a másik klaszter esetében a területnagyság az, ami meghatározza a gazdasági fenntarthatóság kérdéskörét.

4. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A Homokhátságra jellemző szárazodás problémája már az 1960-as években megjelent, melyre jellemző, hogy háttérben gazdasági, természeti és társadalmi tényezők egyaránt állnak. Megfigyelhető a talajvízszint süllyedése, mely a csapadékhiánynak és a rossz mezőgazdasági gyakorlatnak egyaránt köszönhető.

A szárazodás jelensége azt vonja maga után, hogy az itt élők megélhetése is veszélybe kerül, és egyre kiszámíthatatlanabbá válik. A térség versenyképessége az országos átlag alatt van és amennyiben nem sikerül a szárazodás folyamatát megállítani, de legalább is lassítani, várhatóan tovább folytatódik a térség elnéptelenedése. Véleményem szerint az agrártársadalom előregedése még súlyosabb problémaként jelentkezik ebben a térségben, az országos és az EU-s átlagot is felülmúlva.

A fenti gondolatokból kiindulva és a problémára alapozva választottam kutatási területem lehatárolásának a Homokhátságot és a területén gazdálkodó fiatal gazdákat, akik vélhetően teljesen új szemléletben, a rendszerváltás előtt megtapasztalt mezőgazdasági gyakorlathoz képest másképpen, más szemléletben gazdálkodnak. A szárazodás problémájának mérséklésében olyan gazdálkodók segíthetnek, akik megfelelő elméleti és gyakorlati tapasztalatokkal rendelkeznek, a szárazodás problémáját figyelembe véve, felismerik annak negatív hatásait, és korlátozott, nem pazarló vízfelhasználással gazdálkodnak, a speciális problémákat figyelembe véve tudatos termelési szerkezetet alakítanak ki.

A Homokhátságon gazdálkodó megkérdezett fiatal mezőgazdasági termelőkre jellemző, hogy mind a teljes, mind pedig a kiegészítő jövedelemszerzésben a mezőgazdaság meghatározó szerepet tölt be számukra a mai napig. A megkérdezettek általánosságban jellemző, hogy van mezőgazdasági végzettségük és elenyésző azon gazdák száma, akik csak gyakorlati tapasztalatokra támaszkodnak a mezőgazdasági termelés során. A Homokhátságon gazdálkodó, a mintában szereplő fiatal gazdák nagyobb arányban rendelkeznek felsőfokú mezőgazdasági végzettséggel az országos adatokhoz viszonyítva. Az országos adatok azonban azt mutatják, hogy a fiatal mezőgazdasági termelők magasabb mezőgazdasági végzettséggel rendelkeznek, mint az idősebb generáció.

A vizsgált terület fiatal gazdáinak a mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos motivációja közül kiemelendő, hogy legtöbbször a mezőgazdaság iránti szeretet, elkötelezettség és érdeklődés sarkalta arra, hogy mezőgazdasági tevékenységgel kezdjenek el foglalkozni.

Érdekes eredmény volt, hogy a ma eléggé népszerű ökológiai gazdálkodásra való áttéréstől általában a legtöbben óvakodnak. Az ökológiai gazdálkodás élömlő igénye nagyobb, mint a konvencionális gazdálkodásnak, ezért az erre való áttérés ebből a szempontból is átgondolást igényel.

A homokháti gazdák többsége rendelkezik saját földterülettel, de jellemzően a legtöbben kisebb területen (átlagosan 13,37 ha) gazdálkodnak. A térségre jellemző, hogy az országos átlagnál magasabb a növényházi és szabadföldi kertészeti kultúrákkal foglalkozó gazdaságok száma. A földbérlet nem jellemző körökben, 67%-uknak egyáltalán nincs bérelt területe. A megkérdezett gazdák kétharmada került közvetlen kapcsolatba eddig az új földtörvénnyel, 2014. májusa óta már vásároltak termőföldet, ami arra utal, hogy a bejegyzett jogszabályi változtatás elősegítette a gazdálkodni akaró, fiatal termelők földhöz jutását. Ugyanakkor a megkérdezettek ezt úgy élik meg, hogy a földtörvény kedvezőtlenül befolyásolta a fiatal termelők földhöz jutási lehetőségét. A megemelkedett termőföldárak következtében - amely a rossz termőképességű homok-talajokra is igaz - a kisebb tőkeerősségű gazdák továbbra sem jutnak termőföldhöz, nem tudják gazdaságuk méretét tovább növelni. További nehézséget

jelent számukra, hogy a környezetben már nincs eladó termőföld, melyre jellemző, hogy a tőkeerősebb gazdák már felvásárolták, így kisebb területeket sem tudnak már bérbe venni vagy vásárolni.

A térségben a gazdák az önfoglalkoztatás mellett foglalkoztatóként is megjelennek, bár jellemzően csak idényjellegű munkaerőt foglalkoztatnak. Fontos kiemelni, hogy jellemzően nem a környékbeliek vállalnak náluk munkát. A munkaerőhiány problémája évről évre súlyosbodó és észrevehető mértéket ölt, mely főként a kertészeti termeléssel, az állattenyésztéssel foglalkozó, nagyobb munkaerőt igénybe vevő gazdaságokat sújtja. Egyes esetekben olyan fejlesztési irányba mozdíthatja el a gazdaságokat, ami a robotizáció irányába mutat, ezáltal kevesebb lesz a gazdaságok élőmunka igénye, de magasabb szakképesítést és együttműködést is igényel a gazdák részéről. A gazdák jövőbeli kilátásaira, a természetbe vonható fajok választására a robotizáció megjelenése véleményem szerint nagymértékben hatással lehet.

A gépellátottság tekintetében elmondható, hogy előregedő gépparkkal rendelkeznek a megkérdezettek. A legtöbb gazdaságban szükséges lenne a fejlesztés, a régi gépek cseréje, amelyekhez vagy örökségként, vagy használt gépvásárlás során jutottak hozzá. Legtöbben saját forrásból vagy saját forrás és pályázat igénybevételével cserélnének gép- és eszközparkot, a hitel igénybevétele nem túl népszerű körökben. Mindez tükrözi a mezőgazdaságban rejlő jövőbeli bizonytalanságot is (piaci értékesítési nehézségek, munkaerő hiánya, a családi gazdaságok tovább élése stb.).

A felesleges gépkapacitás bérmunka szolgáltatással történő kiejánlása nem jellemző. Nem mutatkozott szignifikáns összefüggés a gépkörök ismertsége és az együttműködési hajlandóság között. A homokhátsági fiatal gazdákra az együttműködési hajlandóság hiánya a jellemző.

A megtermelt termékeket és tenyésztett állatokat legtöbben felvásárlóknak, kereskedőknek értékesítik. A kertészeti termesztéssel, a fóliasátras és üvegházi növénytermesztéssel foglalkozó gazdák többnyire a budapesti nagybani piacon értékesítik termékeiket. A BÉSZ és a TÉSZ felé történő értékesítés nem népszerű körökben, mint ahogy feldolgozással is csak kevesen foglalkoznak. A feldolgozás jövőbeni lehetőségének elvetését szintén a munkaerőhiánnyal és a piaci nehézségekkel magyarázták. Az egyesületen keresztül történő értékesítés sem jellemző a megkérdezettek körében, holott a helyi kezdeményezésként ismertté vált Kecskeméti Szatyor Közösség véleményem szerint példamutató jellegű lehetne, nem csak az ökogazdálkodással foglalkozók körében. Az ilyen típusú értékesítési formák a rövid ellátási láncokkal (REL) együtt a helyi értékesítést elősegítve szolgálhatják a lokalizációt.

Az Európai Unió is célul tűzte ki a fiatal gazdák támogatását, ezzel gyorsítva, ösztönözve a generációváltást. Jellemző volt, hogy a fiatal gazda pályázatot beadó gazdák a sikeres támogatás reményében inkább többet vállaltak az üzleti tervben és később szankciót fizetnek, minthogy elessenek a támogatási összegtől.

A területalapú támogatást úgy ítélték meg a megkérdezettek, hogy az nagymértékben hozzájárul a gazdálkodás eredményességéhez, adott esetben veszteséget kompenzálhat. A támogatások mértékében várhatóan bekövetkező csökkenés – véleményem szerint – negatívan fog hatni a gazdálkodási hajlandóságra, kevesebb fiatal fogja élethivatásának választani a mezőgazdaságot, tovább csökkentheti a fiatal mezőgazdasági termelők számát a környezetileg érzékeny Homokhátságon.

A tanyafejlesztési pályázatok kevésbé voltak népszerűek a homokhátsági térség megkérdezett gazdálkodói számára, annak is köszönhetően, hogy mintában szereplő 124 gazda közül 84 főnek van ugyan a tulajdonában tanya, de életvitelszerűen csak 51 fő él ott.

A környezeti fenntarthatóság kérdésköre különösen a kiemelt vízfelhasználású kertészeti növénytermesztéssel és az állattenyésztéssel foglalkozó gazdák számára fontos. Összességében elmondható, hogy a megkérdezettek majdnem negyede (22,6%) gondolja úgy, hogy gazdasága a jelenlegi gazdálkodási mód mellett nem fenntartható, ugyanakkor a gazdasági fenntarthatóság, fejlődés szempontjainak a gazdaságok több mint 90%-a felel meg.

A megújuló energiaforrások használatára hajlandóság mutatkozott a megkérdezettek körében (26,6%), de forráshiány miatt a beruházásra a legtöbb gazda nem képes. A támogatások ez irányú kiszélesítése lehetőséget adhatna a gazdáknak, hogy megújuló energiaforrásokat használjanak.

A szántóföldi növénytermesztéssel foglalkozó gazdák részére kötelezően végrehajtandó zöldítést (KAP) ugyan jó kezdeményezésnek tartják a termelők, de elsősorban a pénzügyi ösztönző az, ami a gazdákra hat. A zöldítés tekintetében pedig hatásvizsgálatot kellene végezni, mert jelenlegi hatásairól keveset tudunk. (Ebben az is szerepet játszhat, hogy a kisebb gazdaságokra és a nem szántóföldi növénytermesztéssel foglalkozó, gyepterülettel nem rendelkező gazdákra a zöldítés nem kötelező.)

A gazdák jelenleg érezhető legnagyobb problémája a munkaerő hiánya, mind a képzett, mind pedig a napszámosi munkaerő vonatkozásában, ezért amit lehet, és ahol lehet, gépesítéssel kell megoldaniuk. A gépesítés és a robotizáció költsége a nagyobb gazdaságok számára is megterhelő, amelyekre a támogatások és adott esetben a kedvező hitellehetőségek - melyek ugyan nem voltak népszerűek a vizsgálatba bevont gazdák körében - nyújthatnak megoldást. A munkaerőhiány problémájának megoldatlansága további gazdaságok felszámolódását, megszűnését eredményezheti, ezért főként a nagy kézimunka-igényű gazdaságokban - kertészetekben, állattenyésztő gazdaságokban - sürgető a probléma megoldása. Az alapanyag termelés mellett a feldolgozás, ezáltal a többletérték teremtése továbbra is korlátozott maradhat a meglévő és egyre fokozódó munkaerőhiány következtében.

A korlátlan mértékű, pazarló vízfelhasználás ellen környezettudatos gondolkodás tanításával, víztakarékos technológiák bevezetésével és megismertetésével lehetne védekezni, a gazdák számára előadásokat, kutatási eredményeket kellene bemutatni, amelyek felhívják a figyelmet a szárazodás problémájára és annak rájuk is negatív hatással bíró, hosszú távú következményeire. A hátságra jellemző illegálisan fűrt kutak megadóztatása véleményem szerint nem ad megoldást a súlyosbodó és egyre inkább érzékelhető problémára.

A géphasználati együttműködések eredményesebbek lehetnek, ha tisztázott jogi keretek közé fektetik le a szabályokat, mint például ki és milyen arányban viselje a meghibásodásból eredő költségeket, károkat. Véleményem szerint azonban a tisztázott jogi keretek közé fektetés is a bizalom hiányára és annak elvesztésére hívja fel a figyelmet.

A fiatal gazdák termőföldhöz jutásának segítése kiemelt feladat kell, hogy legyen, mert a megemelkedett termőföldárak következtében a kisebb tőkével rendelkező gazdák nem tudják területeiket bővíteni.

A fiatal gazdák számára a fiatal gazda pályázatok magasabb támogatási összeggel, szigorúbb ellenőrzések mellett, azok számára nyújtsanak segítséget, akik már meglévő gyakorlati tapasztalattal rendelkeznek. A támogatási összeg növelése segíthet a termőföld vásárlásában, a gép- és eszközállomány növelésében, fejlesztésében, amely a gazdaságok gazdasági fenntarthatóságában (fejlődésében) kiemelten fontos és meghatározó tényező.

A homokháti kertészeti növénytermesztéssel foglalkozó gazdaságok jövőjét, ahol nagy az élők munkafelhasználásának igénye, kétesnek látom, ami azt vonhatja maga után, hogy az egyéni gazdaságok száma tovább csökken. A kézi munkaerőt ott ahol lehet és képesek rá robotizációval fogják kiváltani, de ezek alkalmazásához elengedhetetlen a megfelelő szakmai és gyakorlati tapasztalattal rendelkező gazdák megléte, akik fogékonyak az újításra, az innovációra.

Az AGRYA 2018-ban megjelent „*Nemzeti minimum az agrár-nemzedékváltásért*” című munkájában megfogalmazott javaslatai között szerepel az ágazat presztízsének helyreállítását célzó kommunikációs és pályáorientációs programok megvalósítása, mellyel teljes mértékben egyet értek. Agrár-felsőoktatásban dolgozóként tapasztalatom szerint a fiatalok körében részben azért nem divatos a mezőgazdaság, mert annak rossz a társadalmi megítélése.

Azzal a javaslattal azonban szintén tapasztalatból nem értek egyet, hogy a duális képzés szélesebb körű alkalmazásával több lehetőség lenne kiválasztani a jövő munkavállalóit. Véleményem szerint ez csak akkor fog megvalósulni, ha a mezőgazdaság társadalmi megítélése javulni fog. Az agrárfelsőoktatásban lévő hallgatók száma az utóbbi években csökkenő tendenciát mutat és jellemző, hogy a felvételt nyert hallgatók a családi gazdaságban dolgoznak, azt készülnek átvenni, duális képzésben ebből kifolyólag jellemzően nem fognak részt venni.

5. IRODALOMJEGYZÉK

1. Babbie, E. (2008): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Hatodik, átdolgozott kiadás. Budapest, Balassi Kiadó p. 207.
2. Csatári B. (2006): Települési és társadalmi változások a Duna-Tisza közti tanyákon. 123-137. pp. In.: Győri R. – Hajdú Z. (szerk.) (2006): Kárpát medence – Települések, tájak, régiók, térstruktúrák. Budapest - Pécs. Dialóg Campus Kiadó, MTA Regionális Kutatások Központja. 450 p.
3. Farkas J. Zs. (2006): Művelési ágak változásai a Homokhátságon. A falu 21. évf. 2. sz. 79-87. pp.
4. Farkas J. Zs. – Kovács A. D. (2006): A Homokhátsági tanyás térségek vizsgálata. Gazdálkodás 50. évf. 1. sz. 72-79. pp.
5. Gasson, R. – Errington, A. (1999): Családi farmgazdaság. Szaktudás Kiadó Ház Rt. 293. p.
6. Glatz F. – Csatári B. (2004): Homokhátság Szembesítés, lehetőségek, teendők. MTA RKK ATI, Kecskemét <http://www.alfoldinfo.hu/homokhatsag/>
7. Kovács A. D. – Hoyk E. – Farkas J. Zs. (2017): Homokhátság – A semi-arid region facing with complex problems in the Carpathian Basin. EUROPEAN COUNTRYSIDE 9:(1) pp. 29-50. (2017)
8. Rakonczai J. – Kovács F. (2006): A szárazodás okairól és következményeiről a Duna-Tisza közén 134-137. pp. in.:Láng I. – Csete L. – Jolánkai M. (2006): Felkészülés a globális klímaváltozás várható hazai hatásaira. VAHAVA, Budapest, Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium és Magyar Tudományos Akadémia közös kutatási projektje 261. p.
9. Sajtos L. – MitevA. (2007): SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv. Alinea Kiadó Üzleti Szakkönyvtár 404. p.
10. Vermes L. (2006): A Nemzeti Aszály Stratégiáról. in.:Láng I. – Csete L. – Jolánkai M. (2006): Felkészülés a globális klímaváltozás várható hazai hatásaira. VAHAVA, Budapest, Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium és Magyar Tudományos Akadémia közös kutatási projektje 261. p.

6.A KUTATÁSI TÉMÁHOZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

Lektorált szakcikk idegen nyelven

1. **Kőszegi, I. R.**(2017): The importance of environmental protection from the perspective of young farmers in the Homokhátság region. ANNALS OF THE POLISH ASSOCIATION OF AGRICULTURAL AND AGRIBUSINESS ECONOMISTS 19:(3) pp. 137-142.
2. **Kőszegi, I. R.**(2017):Changes in the young farmer's tender opportunities between 2007-2017 LUCRARI STIINTIFICE MANAGEMENT AGRICOL 19:(2) pp. 89-94.
3. **Kőszegi, I. R.**(2017): The importance of cooperation between young agricultural producers: Description of partial results of a primary research LUCRARI STIINTIFICE MANAGEMENT AGRICOL 19:(3) pp. 289-294. (2017)
4. **Kőszegi, I. R.** (2016): The young farmers' willingness to cooperate and their chances to get a property of land: The case of Homokhátság ANNALS OF THE POLISH ASSOCIATION OF AGRICULTURAL AND AGRIBUSINESS ECONOMISTS 18:(3) pp. 190-197.
5. **Kőszegi, I. R.** (2014): Young farmers' sustainability perspective in Hungary. ANNALS OF THE POLISH ASSOCIATION OF AGRICULTURAL AND AGRIBUSINESS ECONOMISTS 16:(5) pp. 119-127.

Lektorált szakcikk magyar nyelven

1. **Kőszegi I. R.** (2015): Fialat gazdák induló támogatása alprogram (fig) bemutatása és a főbb eltéréseinek kiemelése a korábbiakban kiírt fiatal gazda pályázatokhoz képest ECONOMICA (SZOLNOK) 8:(4/2) pp. 168-173.
2. **Kőszegi I. R.** (2015): A fiatal gazdák pályázati lehetőségeinek változása 2007-2014 között A FALU 30:(4) pp. 45-57.
3. **Kőszegi I. R.** (2015): Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program III. tengelyének vizsgálata a Dél-alföldi Régióban GRADUS 2:(2) pp. 283-288.
4. **Kőszegi I. R.** (2014): Fialat gazdák az agrárszektorban (egy primer kutatás eredményeinek ismertetése) JOURNAL OF CENTRAL EUROPEAN GREEN INNOVATION 2:(4) pp. 53-72.

Konferencia kiadvány idegen nyelven

1. **Iren Rita Koszegi:** Analysis of the young farmers' assistance initiative among young farmers of the Homokhatsag In: Pal Feher - Polgar (szerk.) FIKUSZ 2017 - SYMPOSIUM FOR YOUNG RESEARCHERS: Proceedings. 368 p. Konferencia helye, ideje: Budapest, 2017.11.24 Budapest: Óbudai Egyetem Keleti Károly Gazdasági Kar, 2017. pp. 167-174. (ISBN:[978-963-449-064-7](#))
2. **Kőszegi, I. R.** (2014): The success of the European Union tenders as reflected in interviews conducted with young farmers In: Csata Andrea, Fejér-Király Gergely, György Ottilia, Kassay János, Nagy Benedek, Tánczos Levente-József (szerk.) 11th Annual International Conference on Economics and Business: Challenges in the Carpathian Basin: Global Challenges, Local Answers. 1109 p. Konferencia helye, ideje: Csíkszereda, Románia, 2014.05.16 -2014.05.17. Csíkszereda: Sapientia Hungarian University of Transylvania, 2014. pp. 678-688. (ISBN:978-973-53-1287-9)

Konferencia kiadvány magyar nyelven

1. **Kőszegi I. R.** (2016): A fiatal mezőgazdasági termelők indulásához nyújtandó támogatások összehasonlító elemzése In: Takácsné György Katalin (szerk.) Innovációs kihívások és lehetőségek 2014-2020 között: XV. Nemzetközi Tudományos Napok. 1704 p. Konferencia helye, ideje: Gyöngyös, Magyarország, 2016.03.30 -2016.03.31. Gyöngyös: Károly Róbert Főiskola, 2016. pp. 965-973. (ISBN:978-963-9941-92-2)
2. **Kőszegi I. R.** (2015): Az új Magyarország vidékfejlesztési program III. tengelyének sikeressége Bács-Kiskun megye települései tükrében In: Ferencz Árpád (szerk.) II. Gazdálkodás és Menedzsment Tudományos Konferencia: Kecskemét, 2015. augusztus 27.: "A vidék él és élni akar". 916 p. Konferencia helye, ideje: Kecskemét, Magyarország, 2015.08.27 Kecskemét: Kecskeméti Főiskola Kertészeti Főiskolai Kar, 2015. pp. 814-823. 1. kötet ISBN száma: 978 615 5192 33 3. - 1-490. old. 2. kötet ISBN száma: 978 615 5192 34 0. - 491-916. old.
3. **Kőszegi I. R.** (2014): Fiatal gazdák a fenntarthatóság szemszögéből (egy primer kutatás alapján Bács-Kiskun megyei példákkal) In: Takácsné György Katalin (szerk.): Az átalakuló, alkalmazkodó mezőgazdaság és vidék: tanulmányok: XIV. Nemzetközi Tudományos Napok: Gyöngyös, 2014. március 27-28. 1657 p. Konferencia helye, ideje: Gyöngyös, Magyarország, 2014.03.27 -2014.03.28. Gyöngyös: Károly Róbert Főiskola, 2014. pp. 877-885. (ISBN:978-963-9941-76-2)

Kutatási témához közvetlenül nem kapcsolódó publikációk

Lektorált cikk idegen nyelven

1. **R. I. Kőszegi** – M. Nagy (2014): Comparison of the objectives of the national action plan for developing organic farming with the results of a primary research. LUCRARI STIINTIFICE MANAGEMENT AGRICOL 16:(1) pp. 100-107.
2. **R. I. Kőszegi** (2014): Organic products in rural development, based on primary research. ANNALS OF FACULTY OF ENGINEERING HUNEDOARA - INTERNATIONAL JOURNAL OF ENGINEERING 12:(3) pp. 27-32.
3. **R. I. Kőszegi** (2014): Relationship between sustainable agriculture and rural development in Hungary. ACTA TECHNICA CORVINIENSIS – BULLETIN OF ENGINEERING 7:(3) pp. 109-114. (2014)
4. F. Baglyas – N. Dobos – **I. Kőszegi** (2013): Dry flower consumer behaviour in Hungary. REVIEW ON AGRICULTURE AND RURAL DEVELOPMENT 2:(1) pp. 126-130. (2013) XII. Wellman Nemzetközi Tudományos Konferencia. Hódmezővásárhely, Magyarország: 2013.04.25
5. **I. Kőszegi** – F. Baglyas (2013): Trade-off analysis in a wine market research in Hungary. REVIEW ON AGRICULTURE AND RURAL DEVELOPMENT 2:(1) pp. 120-125. (2013) XII. Wellman Nemzetközi Tudományos Konferencia. Hódmezővásárhely, Magyarország: 2013.04.25

Lektorált szakcikk magyar nyelven

1. Egri Z. - **Kőszegi I. R.** (2018): A gazdasági-társadalmi (komplex) térszerkezet kelet-közép-európai képe. TERÜLETI STATISZTIKA 58:(1) pp. 27-56.
2. Molnár E. - **Kőszegi I. R.** (2017): A közösségi vélemény és Kiskunfélegyháza integrált településfejlesztési stratégiájának kapcsolata (egy primer kutatás részeredményeinek ismertetése) GRADUS 4:(2) pp. 183-193.
3. Molnár E. - **Kőszegi I. R.** (2017):: Kiskunfélegyháza város integrált településfejlesztési stratégiájának fontossága a lakosság véleménye tükrében (egy primer kutatás részeredményeinek ismertetése) GRADUS 4:(2) pp. 194-201.
4. Urbán-Falusi D. - **Kőszegi I. R.** (2017): Fenntarthatóság az ökofalvak példáján keresztül (egy primer kutatás részeredményeinek ismertetése) GRADUS 4:(2) pp. 202-210.
5. Urbán-Falusi D. - **Kőszegi I. R.** (2017): Környezettudatosság a társadalom szemszögéből (egy primer kutatás részeredményeinek ismertetése) GRADUS 4:(2) pp. 232-249.
6. Egri Z. - **Kőszegi I. R.** (2016): Az egészségi állapot szerepe hazánk területi gazdasági fejlődésében TERÜLETI STATISZTIKA 56:(5) pp. 520-548.
7. Egri Z. - **Kőszegi I. R.** (2016): A társadalmi szelekciós hipotézisen alapuló regionális egészség-egyenlőtlenségek Európában GRADUS 3:(2) pp. 364-370. (2016)

Konferencia kiadvány magyar nyelven

1. Kis N. – **Kőszegi I. R.** (2018): Egy pest megyei kisközség vidékfejlesztési lehetőségei. XVI. Nemzetközi Tudományos Napok: Gyöngyös, 2018. április 12-13. MEGJELENÉS ALATT
2. Szécsényi N. - **Kőszegi I. R.** (2018): Nagykovács, Szentés és Mosonmagyaróvár fejlődésbeli összehasonlítása. XVI. Nemzetközi Tudományos Napok: Gyöngyös, 2018. április 12-13. MEGJELENÉS ALATT
3. **Kőszegi I. R.** (2013): A biotermékek fogyasztási elfogadásának primer vizsgálata Bács-Kiskun megye lakosainak megkérdezése alapján. In: Ferencz Á (szerk.) Gazdálkodás és Menedzsment Tudományos Konferencia: Környezettudatos gazdálkodás és menedzsment: Kecskemét, 2013. szeptember 5. 1079 p. Konferencia helye, ideje: Kecskemét, Magyarország, 2013.09.05 Kecskemét: Kecskeméti Főiskola Kertészeti Főiskolai Kar, 2013. pp. 588-592.
4. **Kőszegi I. R.** (2013): A fenntartható mezőgazdaság szerepe a vidékfejlesztésben egy primer kutatás alapján. In: Ferencz Á (szerk.) Gazdálkodás és Menedzsment Tudományos Konferencia: Környezettudatos gazdálkodás és menedzsment: Kecskemét, 2013. szeptember 5. 1079 p. Konferencia helye, ideje: Kecskemét, Magyarország, 2013.09.05 Kecskemét: Kecskeméti Főiskola Kertészeti Főiskolai Kar, 2013. pp. 593-597.
5. Lévai P. - **Kőszegi I. R.** (2009): Egyes dísznövények fogyasztói megítélésének elemzése. In: Ferencz Á (szerk.) Erdei Ferenc V. Tudományos Konferencia: Globális kihívások, lokális megoldások. 1490 p. Konferencia helye, ideje: Kecskemét, Magyarország, 2009.09.03-2009.09.04. Kecskemét: Kecskeméti Főiskola Kertészeti Főiskolai Kar, 2010. pp. 1485-1489.
6. Lévai P. - **Kőszegi I. R.** (2009): Egyes vágott virágok imázsprofil vizsgálata. Ferencz Á (szerk.) Erdei Ferenc V. Tudományos Konferencia: Globális kihívások, lokális megoldások. 1490 p. Konferencia helye, ideje: Kecskemét, Magyarország, 2009.09.03-2009.09.04. Kecskemét: Kecskeméti Főiskola Kertészeti Főiskolai Kar, 2010. pp. 1480-1484.

Könyvrészlet magyar nyelven

1. **Kőszegi I. R.** (2014):_Az üzemszerkezet átalakulása a Dél-alföldi Régióban rendszerváltás után Magyarországon. In: Karlovitz János Tibor (szerk.) Kulturális és társadalmi sokszínűség a változó gazdasági környezetben: 2. IRI Társadalomtudományi Konferencia. 332 p. Konferencia helye, ideje: Nové Zámky, Szlovákia, 2014.04.25-2014.04.26. Komárno: International Research Institute, 2014. pp. 26-34.

Egyéb

1. **Kőszegi I. R.** - Zalai Mészáros K. (2016): Beszámoló a Lengyel Agrárközgazdászok Egyesületének (SERiA) XXIII. konferenciájáról GAZDÁLKODÁS 60:(5) pp. 462-464.

2. **Kőszegi I. R.** (2014): Az üzemszerkezet átalakulása a rendszerváltás után - a Bácsalmási Állami Gazdaság példáján keresztül. II. Regionális Tudományi Tapasztalatcsere a Dél-Alföldön, A területi fejlődés dilemmái, Kecskemét, 2014. június 12., Előadás (2014)